

izvirno znanstveno delo

UDK 314.743(73=163.6)

prejeto: 11. 12. 1998

Marjan Drnovšek

višji znanstveni sodelavec

Inštitut za slovensko izseljstvo, ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Gosposka 13

Slovenski izseljenci na pragu Amerike

IZVLEČEK

Avtorjeva pozornost je namenjena ameriški priseljski zakonodaji in njenemu vplivu na odhajanje Slovencev v ZDA v času množičnega izseljevanja na prelomu v 20. stoletje. Prvi stik z Ameriko so Slovenci dobili ob prihodu, ko so spoznali tudi oba sprejemna priseljska centra, Castle Garden (1855–1890) in Ellis Island (1892–1954). Avtor navaja nekatere osebne izkušnje izseljencev ob prihodu v newyorško pristanišče v 19. in z začetka 20. stoletja. Tudi New York je navdušil s svojo velikostjo, živahnostjo življenja in modernizmom na eni strani, na drugi pa odbijal zaradi slabih izkušenj priseljencev z raznimi goljufi. Slovenskim priseljencem je po letu 1908 pomagala tudi newyorška Družba sv. Rafaela, v kateri je imel vodilno vlogo slovenski frančiškan Kazimir Zakrajšek.

SUMMARY

SLOVENE EMIGRANTS AT THE DOORSTEP OF AMERICA

The author's attention is focused on the American immigrant legislation and its influence on immigration of Slovenes to the USA during the period of mass emigration at the break of the 20th century. The first contact of Slovenes with America happened at their arrival when they met either of the two receiving immigrant centres, Castle Garden (1855–1890) or Ellis Island (1892–1954). The author quotes some personal experiences of the emigrants at their arrival to the New York port in the 19th and at the beginning of the 20th centuries. New York inspired with its greatness, vivaciousness and modernism on the one hand and on the other brought fear because of bad experiences of immigrants with various frauds. The New York Society of St. Rafael in which a Slovene Franciscan Kazimir Zakrajšek had a leading role, after 1908 also helped Slovene immigrants.

Ključne besede: izseljstvo, agenti, Družba sv. Rafaela

V časovni delitvi ameriške priseljske politike, ki jo je postavil William S. Bernard, direktor Centra za migracijske študije na newyorški univerzi (City University of New York), in sicer v pet obdobjih: kolonialno (1609–1775), obdobje "odprtih vrat" (1776–1881), zakonskega urejanja priseljevanja (1882–1916), njegovega omejevanja (1917–1964) in liberalizacije (po letu 1965), se nam pokažejo tudi glavna obdobja priseljevanja v Združene države Amerike.¹ V drugem kot posamezniki ali

manjše skupine in v tretjem že kot množičen val so prihajali v ZDA tudi slovenski priseljenci. Kasneje so se priseljevali le v manjšem obsegu. Naše zanimanje je namenjeno času do omejitvenih priseljskih ukrepov (1924–29), in ožjem stiku Slovencev z New Yorkom. To mesto je bilo prag Amerike, prek katerega je stopila večina izse-

¹ William S. Bernard: Immigration – History of U.S.

Policy. – The Immigration Reader. America in a Multi-disciplinary Perspective (Edited by David Jacobson), Blackwell Publishers, 1998, str. 48. (V nadaljevanju: W. S. Bernard, str. ...).

ljencev, manjšini pa korak dalje zaradi zaprtih vrat pač ni bil omogočen.

IZSELJEVALNA DRUŽBA ROMMEL & Co, BASEL (ŠVICA)

12 Centralbahnplatz 12
v Hotél Jura

Glavna agentura francoske družbe

Comp. générale transatlantique

Edina directna parobrodna družbe med **Hávre** in **New-Yorkom**.

Denarna plačila za v Ameriko v dolarjih brez stroškov.

Pri dohodu v Basel se prosí to karto na klobuk dati ali pa v roki vidno nositi.

Poleg oglasov v časopisju so po slovenskih krajih krožili številni lepaki in letaki, ki so opozarjali na posamezne izseljenske pisarne, ki so izseljencem organizirale pot v Ameriko. Tudi tuje, v našem primeru Rommel & Co. iz Basla, so se potrudile in ponudile bodočim izseljencem reklamni list v slovenskem jeziku. Ta "karta" je bila opozorilo agentom omenjene pisarne na baselski železniški postaji (zato naj bi jo moški nosili na klobuku, ženske pa v roki), da so nagovorili prišleke in jim ponudili usluge ladijske družbe Compagnie Générale Transatlantique iz Pariza. Z njenimi ladjami se je iz Le Havra v New York pripeljalo ogromno število Slovencev, po t. i. "francoski črti". (Last avtorja.)

Od leta 1892 do 1954 je skozi dvorano sprejemnega priseljenkega centra na Ellis Islandu v New Yorku vstopilo več kot 12 milijonov oseb, tj. okoli 3/4 vseh priseljencev v ZDA v omenjenem času. Ker se je pri štetju prebivalstva leta 1910 v ZDA za slovenski materin jezik odločilo 123. 631 oseb prve generacije (rojenih na Slovenskem), lahko po gornji oceni trdimo, da je več kot 92.000 Slovencev stopilo na ameriška tla v New Yorku, saj je bilo zanemarljivo majhno število tistih, ki so se izkrkali v drugih atlantskih pristaniščih, npr. v Bostonu, Baltimorju in New Orleansu. Ko govorimo o New Yorku kot enem od najpomembnejših priseljenških pristanišč v ZDA, moramo imeti pred očmi dve odzivnosti izseljencev na novi svet. Prvo, to je že na ladji, nekaj dni preden so zagledali kopno, kar so občutili kot notranji nemir, mešanico tesnobe in nestrpnega pričakovanja, in drugo, ko so zagledali obrise kopnega, newyorških visokih stavb in zlasti po letu 1886 Kip svobode (Statue of Liberty), doživeli uradni stik s priseljenškimi urad-

niki na Ellis Islandu in napravili prve korake po newyorških ulicah.² Večina spominskih zapisov, ki so nastajali sočasno (npr. zasebna in javna pisma izseljencev, objavljena poročila in potopisi v slovenskih časnikih in časopisih), ali mnogo kasneje (npr. v Rodni grudi in Slovenskem izseljenskem koledarju), se ni izognila vsaj bežnemu opisu prihoda v New York. Ravno v devetdesetih letih 19. stoletja, ko so začeli Slovenci množično prihajati v ZDA, je mesto doživelo nagel razvoj in doseglo velik obseg, saj je 1890. leta živelo v njem 1.515.300 (z Brooklynom skupaj 2.300.000), deset let kasneje pa že 3.437.200 prebivalcev. O doživljanju plovbe čez Atlantik je več znanega, zato se v nadaljevanju omejujem na pogoje prihoda v New York, tam opravljene formalnosti in na prve vtise Slovencev o mestu samem oziroma Ameriki.³

Ameriška priseljenška zakonodaja

Ameriška ustava (1787) je Kongresu dajala pravico do vplivanja na priseljenško politiko. (Njen 9. člen pravi: "Preseljevanja ali priselitve takšnih oseb, kakršne se zdaj obstoječim državam zde primerne, da jih lahko pripuste, kongres ne bo prepovedal ... a davek ali pristojbine na takšno vselitev lahko razpiše, vendar ne višjo kot deset dolarjev za osebo."⁴) To pravico je kongres začel bolj temeljito uveljavljati šele proti koncu 19. stoletja, in sicer na način postopnih in vedno ostrejših zakonskih predpisov. Nekako do osemdesetih let 19. stoletja država ni omejevala priseljevanja, kar je bilo tudi v interesu gospodarstva, npr. ladijskih družb, zemljiških špekulantov, razvijajoče se industrije itd.⁵ Celo pospeševala ga je, saj je leta 1864 sprejela zakon o pogodbenem delu priseljencev (delodajalci so sklepali vnaprejšnje delovne pogodbe, po katerih so financirali pot prise-

2 Z vidika stare domovine so označevali odhajajoče v tujino ali tam živeče Slovence kot izseljence, z vidika novega okolja pa so jih imenovali priseljenci (tudi tujci), dokler niso prevzeli novega (ameriškega) državljanstva. Glede na naša razmišljanja v članku postavljam čas, ko je izseljenec postal priseljenec v tisti trenutek, ko mu je bil dovoljen vstop v ZDA. Drugače rečeno: Ko je priseljenški uradnik ali komisija izrekla "All right!", je postal dotedanji izseljenec "novi" priseljenec v Ameriki.

3 O doživljanju poti in prvih vtisih o Ameriki glej delo: Marjan Drnovšek: Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom. - Založba Nova revija (zbirka Korenine), Ljubljana 1998.

4 Charles in Mary Beard: Zgodovina Združenih držav Amerike, Ljubljana 1959, str. 551. (V nadaljevanju: C. in M. Beard, str. ...).

5 Kot zanimivost omenimo, da do leta 1820 zvezna državna uprava ni vodila letne evidence o priseljevanju. Leta 1855 je zadolžila carinsko službo, da je vodila četrtletna in letna poročila o priseljevanju, leta 1867 pa je vodenje priseljenške evidence prepustila Uradu za statistiko (Bureau of Statistics), ki je postal del finančnega ministrstva (Treasury Department).

ljencem, ki so jo odplačali z delom), vendar ga je štiri leta kasneje (1868) preklicala zaradi protestov ameriških delavskih organizacij. S tem je nastala nekakšna pravna praznina, ki je dopuščala vse, kar ni bilo izrecno zakonsko prepovedano, tako tudi vnaprejšnje sklepanje delovnih pogodb z evropskimi izseljenci oziroma njihovimi posredniki. Prvi glasovi proti naraščanju števila novih prišlekov iz Evrope so se v nekaterih okoljih ZDA pojavili že okoli 1840. Takrat so se protestanti vznemirili zaradi vzpona števila katoličanov v ZDA in leta 1848 je bila ustanovljena stranka "domorodnih" Američanov (Native American Party).⁶ Odpor protestantskih krogov proti katoličanom se je okrepil tudi po letu 1890; povezan je bil s prevlado katoliške vere med novimi prišleki, ki so po tem letu v večjem številu prihajali iz dežel južne in vzhodne Evrope.

*Izseljenke in izseljenci na krovu parnika
Westernland, 1890.*

Leta 1875 je bilo odločujoče za bodoče oblikovanje ameriške državne priseljske politike. Glavno besedo pri tem je imelo Vrhovno sodišče ZDA, ki je v zadevi Henderson proti županu New Yorka

sprejelo nasprotno odločitev, kot leta 1837 v zadevi mesto New York proti Milne (o njej nekoliko pozneje). Vse obstoječe predpise o priseljevanju, ki so jih izdajale posamezne ameriške države, je leta 1875 označilo za protiustavne, saj je po ustavi edino ameriškemu kongresu pripadala pravica odločanja in reguliranja vseh zadev, zadevajajoč "tujo trgovino" (foreign commerce), kamor so uvrščali tudi priseljevanje tujcev. Vrhovno sodišče je zahtevalo, da zvezni organi prevzamejo nadzor nad priseljevanjem. Pri tem so opozarjali na potrebo, da se državna priseljska politika poenoti na vsem teritoriju ZDA.⁷ Kongres je leta 1875 prepovedal tudi vselitev prostitutk in tujih kaznjencev, 1882 pa obsojencem, slaboumnim in ljudem, ki očitno niso mogli skrbeti zase. V tem letu je (sprva za nekaj let nato trajno) prepovedal priseljevanje Kitajcev.⁸ To je bil uvod v osemdeseta leta, ko je zvezna država bolj aktivno pristopila k oblikovanju priseljske politike, kar je končno privedlo do tesnega priprtja vrat ZDA v dvajsetih letih 20. stoletja. Nov duh v zvezni politiki je temeljil na prepričanju, da se (načeloma) dovoli priseljevanje le zdravim in delovno sposobnim osebam. In obe veliki ameriški politični stranki (republikanska in demokratska) pred koncem 19. stoletja še nista razmišljali o najbolj radikalnem ukrepu, tj. o zaprtju vrat Amerike.⁹

Temeljna prelomnica za priseljence iz Evrope se je zgodila leta 1885. Do tedaj ni bilo prepovedano sklepanje vnaprejšnjih pogodb o delu pri določenem ameriškem delodajalcu. Nov kongresni zakon o pogodbenem delu (1885) je to prepovedal.¹⁰ Zakon naj bi preprečeval prihajanje neizučene, tj. tudi poceni delovne sile. Izučeni delavcem, umetnikom in učiteljem vstop v Ameriko ni bil oviran. Dokument je vseboval tudi prepoved, da bi posamezniki, družbe, zadrage in korporacije vnaprej plačevale prevoz tujcem, ali spodbujale priseljevanje s pismenimi, ustnimi ali neizgovorje-

⁷ W. S. Bernard, str. 57.

⁸ Kongresna Listina o izključitvi Kitajcev (1882) je prvi kongresni akt, ki je prepovedoval priselitev sicer cenene in neizučene kitajske delovne sile v ZDA. Prvi Kitajci so se naseljevali v Kalifornijo v času zlate mrzlice (1849), do 1869 jih je bilo 63.000, deset let kasneje dvakrat toliko. Po pogodbi med ZDA in Kitajsko (1868) je bilo po načelu vzajemnosti dovoljeno obojestransko preseljevanje, kar je spodbudilo večje kitajsko prihajanje na ameriški kontinent. Na pritisk Kalifornije je zvezna vlada uveljavila omenjeno prepoved, ki je temeljila tudi na rasni osnovi, češ, da Kitajci tudi niso pripadniki bele rase.

⁹ C. in M. Beard, str. 459.

¹⁰ Republikanci so še leta 1864 odločno podpirali priseljevanje in celo razglasili že omenjeni zakon o pogodbenem prevozu priseljencev, tj. odplačilo stroškov za prevoz z dogovorjenim obsegom dela. Zakon 1885 je bil sprejet na pritisk Knights of Labor. Glej: C. in M. Beard, str. 459-460.

⁶ Pravi domorodci so bili t. i. Indijanci, v omenjeni stranki pa so se zbirali "stari" priseljenci zahodnoevropskega izvora, ki so se upirali prihodu tujcev, tj. "novih" priseljencev v ZDA.

nimi pogodbami. Dopolnitev tega zakona (1888) je zahtevala izgon tujih delavcev s sklenjeno pogodbo, in to v času do enega leta po njihovem prihodu. Odpor proti uvozu "tuje siromašne delovne sile" in zaščito ameriškega delavstva, so posebej izpostavili tudi demokrati v svojem volilnem programu 1896.¹¹ Uveljavitev načela svobodnega trga delovne sile je ustvarjal občutek negotovosti pri izseljencih že pred odhodom v Ameriko, vendar so tudi iz slovenske izseljenske prakse znani primeri, da je bilo delo v Ameriki dogovorjeno (ali vsaj obljubljeno), važno pa je bilo, da prihajajoči tega niso omenili priseljskim oblastem. Malo kateri izseljenec ni že pred odhodom vedel, kje bo dobil zaposlitev. Poveden je primer iz leta 1903, ko je Frank Sakser¹² iz New Yorka prek ljubljanskega Slovence opozoril dogarje iz okolice Čabra, ki so prihajali v južne dele ZDA na podlagi pogodbe z nekim trgovcem "K.", da jim preti zavrnitev na Ellis Islandu. Čeprav ga je srbela roka, da bi zapisal nasvet o njihovem obnašanju ob prihodu, tega ni mogel narediti, ker se je zavedal, da bi s tem kršil zakone ZDA. Zato je samo napisal: "Pouka, kako se imajo zadržati, jim tem potom ne morem dajati, ker mi to zabranjuje postava Zjedinenih držav in kot državljanu so mi te postave svete." Koliko so mu bile svete državne "postave" lahko razberemo iz številnih pisem izseljencev domačim, ki so se odpravljali v Ameriko. V njih svetujejo – nedvomno po Sakserjevem nasvetu – da naj se uradnikom na Ellis Islandu zlažejo glede namena prihoda v ZDA, nikakor pa ne smejo omeniti, da imajo že zagotovljeno delo.

V ameriški javnosti so se ugovori proti priseljevanju vedno bolj stopnjevali. Sprejeti zakoni in uredbe se sicer niso strogo izvajali oziroma so mnogi posredniki ("agenti") našli poti, da so jih obšli. Šele z letom 1890 je prišlo do radikalnejše politike in s tem do strožjega nadziranja priseljskega toka v ZDA. Tako je leta 1891 kongres zakonsko utemeljil zvezno kontrolo nad priseljevanjem in zadolžil finančno ministerstvo (Treasury Department) kot glavnega nadzornika. S tem je bila ukinjena dvojnost sistema nadzora nad priseljevanjem, tj. lokalnega in državnega. Ustanovljena je bila državna Priseljska komisija (Commissioner of Immigration) za pristanišče v New Yorku. Novi zakon je vključil predhodne prepovedi (npr. glede poligamistov, oseb z "odurnimi" ali nevarnimi nalezljivimi boleznimi, nato oseb, ki si niso mogle plačati vožnje itd.), dodal pa je še prepoved priseljevanja "revežev".¹³ Ladijske družbe so bile

odslej prisiljene, da so odklonjene izseljence odpeljale nazaj v Evropo. Tujci, ki so ilegalno prišli v ZDA ali tisti, ki so postali socialno breme družbe v času enega leta po prihodu, so bili tudi izgnani v Evropo. Kot smo že omenili je bila zaostrena tudi prepoved, da ameriški delodajalci iščejo (pogodbene) delavce v Evropi. Zanimivo pa je, da so bile slednje omejitve mišljene samo za čezoceanske prišleke, ne pa tudi za tiste, ki so prestopili mejo na kopnem. To so izkoriščali mnogi (zavrtni) in so prek Kanade vstopili v ZDA. Po uredbi (Regulation) o priseljevanju v ZDA, sprejeti 25. aprila 1893, pa so bili določeni postopki ravnanja s priseljenci.¹⁴ Več o tem v nadaljevanju članka.

Ob tem moramo poudariti, da je bila ta zaostritev priseljske politike povezana s spremembo etnične pripadnosti novih priseljencev. V osemdesetih letih se je njihova struktura glede izvora spremenila v prid prišlekom iz vzhodne in južne Evrope. Val "novih" priseljencev se je strmo dvigal, vzporedno z njim pa tudi odpor do njih pri "starih" priseljenih, ki so se označevali za prave Američane.

Razmerje domovskega izvora priseljencev (%):

	1861–70	1901–10
Avstro-Ogrska	0,33	24,4
Italija	0,51	23,3
Rusija	0,10	18,0 ¹⁵

V tem valu iz vzhodne in južne Evrope pa so bili tudi Slovenci. Mnogi so v njih videli prišleke s čudnimi kulturnimi navadami, zato so mnogi "stari" prebivalci ZDA o prihajajočih Slovanih, Judih, Madžarih, Sicilijancih in drugih sodili kot o manj vrednih in rasno neprilagodljivih.¹⁶ Sovražen odnos do njih ni bil redek, zlasti v mestnih (industrijskih) okoljih, kamor so se največ naseljevali. Zahteve po bolj strogi državni priseljski politiki so strmo naraščale, večinoma v imenu "narodnega zdravja" pravih Američanov. Za to politiko so se zavzemali zlasti pripadniki raznih gibanj, npr. Ameriškega zaščitnega združenja (American Protective Association), ameriškega Naprednega gibanja (Progressive movement) in drugih.

Od leta 1891 do 1929 sledimo kongresnim ukrepom, ki so bili vedno bolj omejevalni glede odprtosti vrat v Združene države Amerike. Interesi politike in gospodarstva niso bili tako enotni, kot bi sodili samo po zakonskem zaostrevanju ukrepov. Mnogi kongresniki iz severovzhodnih (Nort-

York (1824) in Maryland (1833). Glej: C. in M. Beard, str. 460 in 463.

¹⁴ Treasury Department. Immigration Laws and Regulations. April 25, 1893 (Washington: Government Printing Office, 1893; Treasury Department Document No. 1600).

¹⁵ C. in M. Beard, str. 455.

¹⁶ W. S. Bernard, str. 60.

¹¹ C. in M. Beard, str. 583.

¹² Fran Sakser (1859–1937), tiskar, založnik in podjetnik v New Yorku. Glej: J. Arnez, str. 106 in nasl.

¹³ Posamezne ameriške države so že pred tem omejevale priseljevanje revežev, npr. Massachusetts (1820), New

heast) in osrednjih (Midwest) držav ZDA so bili proti omejevanju priseljevanja, saj so bili prišleki, ki so si z naturalizacijo pridobili ameriško državljanstvo, pomembna volilna baza v novih priseljenjskih okoljih ZDA. Gospodarstvo je zahtevalo ceneno delovno silo, ladijske družbe pa so si želele čim večje število potnikov. Ameriški predsedniki od Rutherforda B. Hayesa (1877–1881) do Woodrowa Wilsona (1913–1921) so z vetom preprečili (ali vsaj poskušali) kongresne zakonske predloge, ki so skrajno omejili priseljenjske pogoje ali celo skušali izključiti vse pripadnike določene etnične skupine. Čeprav oblikovanje ameriške priseljenjske politike ni bila posledica usklajenega programa ali premišljene filozofije, je bila končna posledica postopno omejevanje priseljevanja z vedno bolj radikalnimi ukrepi.¹⁷

Na prelomu v 20. stoletje se je okrepila zvezna administracija za spremljanje priseljenjske problematike. Leta 1906 so bile priseljenjske zadeve izločene iz finančnega ministrstva (Treasury Department) in predane posebnemu Uradu za priseljevanje in naturalizacijo (Bureau of Immigration and Naturalization) pri novo ustanovljenem ministru za trgovino in delo (Department of Commerce and Labor).¹⁸

Po umoru ameriškega predsednika Williama McKinleya (1901), ki ga je zagrešil anarhist Leon Czolgosz, je ameriški kongres ponovno pretresel priseljenjsko zakonodajo in vnesel vanjo prepoved vstopa anarhistom in vsem, ki so se zavzemali za rušenje vladavine z nasiljem in ubijanjem javnih uradnikov. O teh zakonskih spremembah (3. marca 1903) je poročal tudi Slovenec¹⁹, češ, da je moral vsakdo, ki ni bil državljani ZDA, na Ellis Islandu odgovoriti na več vprašanj oziroma je moral priseljenjski uradnik ugotoviti naslednje podatke: 1. Priimek in ime. 2. Starost. 3. Spol. 4. Stan: samski, omožena / poročen. 5. Poklic ali opravilo. 6. Zmožnost branja in pisanja. 7. Država izvora. 8. "Pleme ali narod". 9. Zadnje bivališče (država, mesto, kraj). 10. Cilj potovanja v ZDA (država, mesto, kraj). 11. Posedovanje vozne karte do cilja v ZDA. 12. Kdo je plačal vožnjo. 13. Posedovanje 50 dolarjev, če manj: koliko? 14. Dotedanje bivanje v ZDA, kdaj in kje? 15. Ali prišlek potuje k sorodnikom (konkretna navedba razmerja) ali prijateljem, ime in naslov. 16. Kaznovanost, bivanje v ubožnici ali v umobolnici? 17. Ali je poligamist? 18. Ali je anarhist? 19. Ali se je odločil za Ameriko na podlagi kakega "oklica", poziva, obljube oziroma mu je bila dana "tiha obveza za kako delo v Ameriki"? 20. Kakšno je njegovo dušev-

no in zdravstveno stanje? in 21. Ali je telesno pohabljen ali hrom? Če primerjamo vprašanja, ki so jih postavljali izseljencem na Ellis Islandu že po omenjeni uredbi z dne 25. aprila 1893, opazimo, da so v primerjavi z gornjimi le manjše razlike. Omenim naj le bistvene. Po letu 1893 so vprašali le po državljanstvu (Nationality), ne pa tudi po "plemenski" oziroma "narodni" pripadnosti (1903). Leta 1903 jih ni zanimala navedba vhodnega pristanišča v ZDA, novo pa je bilo vprašanje o anarhistični pripadnosti. In tudi pri denarju jih je leta 1893 zanimala vsota nad 30 dolarjev oziroma posedovanje samo 30 dolarjev in manj.

S 1. julijem 1907 je ameriški kongres gornji omejevalni seznam še razširil. (Mimogrede: Junija 1907 je Trst obiskala posebna ameriška migracijska komisija, da bi se informirala o izseljevanju iz Avstrije. Sprejel jo je tudi avstrijski zunanji minister baron Alois von Aehrenthal.²⁰) Ko je na omenjeni nov priseljenjski zakon na kratko opozorila Občinska uprava, je na prvem mestu izpostavila zahtevo, da se je za vsakega izseljenca ob prihodu plačalo 4 dolarje, tj. 20 kron takse.²¹ V nadaljevanju pa je opozorila na prepovedi:

A.) Z zdravstvenega in socialnega področja. Prepovedano je bilo priseljevanje "umobolnim, blaznim in epileptičnim osebam", nadalje "tuberkuloznim, osebam, ki imajo ostudne ali nalezljive bolezni, siromakom in navadnim beračem, kakor tudi onim, o katerih je pričakovati, da postanejo javna nadloga in takim, kateri imajo kako pozitivno telesno hibo in o katerih se izreče zdravstvena komisija, da so nezmožni opravljati katerokoli delo."

B.) S področja kriminala in politične dejavnosti. Prepovedan je bil vstop na tla ZDA vsem osebam, ki so bile kaznovane zaradi kakega "hudodelstva", življenja v "poligamiji (mnogoženstvu)", "anarhistom in osebam, ki so za posilen prevrat vlade v Združenih ali kake države sploh", "osebam, ki so umorile kakega javnega funkcionarja" in "nadalje ni dopuščeno naseljevati se ženskam, ki bi se hotele pečati z nenravnostjo kakor tudi osebam, ki bi dovajale ženske v svrhu nenravnosti sploh."

²⁰ "Ameriška izseljevalna komisija v Avstriji". – Občinska uprava (Ljubljana), 1907, št. 17. Vloga Trsta kot izseljenjskega pristanišča je naraščala, kar lahko povežemo tudi z interesom ameriških priseljenjskih oblasti zanj. Glej: Aleksej Kalc: Prekoceansko izseljevanje skozi Trst 1903–1914. – Zgodovinski časopis, 46, 1992, št. 4, str. 479–496.

²¹ Že z zakonom o priseljevanju, 3. avgusta 1882, je bilo določeno, da je moral vsak tuj državljani ob prihodu v ZDA plačati "naglavni davek" v višini 50 centov. Pridobljen denar se je stekal v priseljenjski fond (Immigrant fund). Ta vstopna taksa se je kasneje ustrezno višala. Običajno je bila vključena v ceno vožnje, kar je ustvarjalo varljiv videz, da so jo plačali posredniki (agenti) oziroma ladijski lastniki.

¹⁷ W. S. Bernard, str. 62.

¹⁸ W. S. Bernard, str. 62.

¹⁹ "Za naše izseljence". – Slovenec (Ljubljana), št. 4, 5. 1. 1907.

in ko te boja v New Yorku
 prasad klam in hkom da greš,
 in ti reci svoji sestri Teresji
 ali Fingri et žalokar. v West Minera
 Kansas, in te boja prasad če imaš
 kakro shirto tukaj ena ali druga
 rec in ti reci daš ne, da greš sama
 h' sestri. Zapomni si.

in te boja na Siffi Arical
 na Fingelt ti ni tekla nič dati.
 in denar bekšli v New Yorku.
 ali tudi lahko na Siffi
 segleto vidlo kako bodo
 drugi delali od 1.25. Kron. ti moraš
 dobiti 25. dolarjev in v
 New Yorku zihar v rames tute
~~shirto~~ shirto ko kosta
 1 dolar. tam notar je za jest.
 več amp reci Frank Sakser
 ti bo že pisal in me podpirat.

West Mineral B3400

Kans

21 Aug 1912.

Pragi mi mi skuyaj.

Uaj prav vseh skuyaj prav
 lega porstavimo-jar in moja družin
 in sam dan vedet da sem
 jar že denar poslan na
 New York na Frank Sakser
 #108. dolarjev. pelala se bo
 čer Francoska linia ali (prago)
 od Ljublane, in do West Minera
 Kansas, je plusam, kosta
 80. dolarjev in 50 centov. to je denar
 za prvi karta. in od Sentjuya
 do Ljublane moraš sama placat.

27 dolarjev 50. centov bo ta
 poslan do tebe, in zapomni se
 dobar, da moreš imeti v
 Novim Yorku, na nasehnikem
 Islandu ali urado 25. dolarjev
 za poharati, to je 1.25. Kron.
 zapomni se to dobro, in
 2 dolarja 50. je tvoja si bo lahko
 kaj kupila kako pijaca.
 25 dolarjev 50. 12 Kron 50. heleyir,
 in ko prides enkrat na cuki
 v New Yorku, potli si lahko
 kaj kupiš od tistik 25 dolarjev
 ali 1.25. Kron.
 tota rosnja ko sem jar karta
 placat je naj bolsā in naj hitreša

in naj bolsā kosta je na tistik
 Siffah dosti vino. Kosta je placena
 in Babelna do New Yorka.
 na denar silno akte si nastimi
 da bo imela, kaj okli vrata in
 na parsih, da ti ne bo mogor
 kateri kaj v Krasti. Zapomni se
 ko ti prides v New York, in te
 bo kateri silov da bi ti neni
 telefonirela, ni treba in na
 cugi te bo fencu marbiti se si
 ni tekla nič zamenti. malo ali
 veliko nič! Zapomni se.
 jar potli sam vem kedaj ti
 potli som prides.

Pismo iz Amerike, ki ga je nepodpisani iz West Minerala (Kansas) poslal v domovino z navodilom o obnašanju na poti (1912). V njem so tudi navodila o ravnanju na Ellis Islandu in o vlogi Franka Sakserja pri informiranju bodočih priseljencev. (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Zbirka raznih pisem.)

C.) S področja delovnega prava. "Delavcem, ki imajo za tja že kako ustmeno ali pismeno pogodbo za kakoršnokoli delo, pa naj si bodo to že izučeni ali navadni delavci, obrtniki ali dninarji, kakor tudi takim delavcem, ki so bili v teku enega leta že zaradi enakih pogodb zavrjeni tudi ni dovoljeno se vseliti." Izjema je bila dopuščena le v primeru: "Izučenim delavcem-obrtnikom je naseliti se le takrat dovoljeno, kadar v deželi takih delavcev ni nič brez posla." Izrecno pa je bilo navedeno, da

imajo prost vstop v državo gledališki igralci (umetniki), predavatelji, pevci, duhovniki vseh religij, univerzitetni profesorji in vsi, "ki se hočejo pečati s kako priznano znanstveno stroko in tudi osebe, ki bi imele nastopiti službo v zasebni hiši se smejo vseliti tudi če imajo že ustmeno ali pismeno pogodbo."

Č.) Prepovedan je bil vstop osebam, ki jim je nekdo drug plačal vozno karto, npr. korporacija, društva, "družba", občina ali država.

NEW YORK, N.Y. maja 1920.

Mr. Max Semich,
Rock Springs, Wyo.

Gospod:

Parnik Argentina in President Wilson sta polnoma celveleci, ki odpluje 15. Julija imamo še nekaj prostorov, ako so vam pravačasno oglednice in pošljete oro, tedaj ho mogoče še dobiti prostor.

Vožnja v tretjem razredu valja do Trsta \$105.00, v drugem pa \$160.00 z vojnim davkom vred.

Sporočite tedaj takoj, kako ste se odločili.

Pozdrav.

Frank Sakser

Kudj

Pisna informacija Franka Sakserja Maxu Semichu v Rock Springs (Wyoming) o povratku domov. Po končani prvi svetovni vojni je tekel izseljenski tok v obe smeri, dokler uvedba kvotnega sistema (1921, 1924) ni zaustavila tisti del toka, ki je bil usmerjen v Združene države. (Last avtorja.)

D.) Načeloma ni bil dovoljen vstop otrokom do 16. leta starosti brez spremstva očeta ali matere.²²

Vendar vse te omejitve niso zaustavile toka priseljencev iz Evrope. Interesi kapitala (cenena delovna sila) in na drugi strani ameriškega delavstva (zaščita mezd in delovnih pogojev, zato odpor proti cenejši delovni sili iz tujine, ki je tako rada poprijela za delo tudi za nižje plačilo, npr. v času kriz in stavk), so okrepili glasove proti in za omejitvev prihajanja novih pridnih rok iz Evrope. Ponovno pa moram opozoriti na odpor "starih" priseljencev do novo prihajajočih iz vzhodne in srednje Evrope ter Sredozemlja, ki so pripadali kulturnim in civilizacijskim krogom, tujim nosilcem zahodnoevropske in na protestantskih temeljih sloneče kulture.²³ Zagovorniki omejitvev so bili vedno bolj glasni ravno v zvezi s priselje-

²² "Za izseljence". – Občinska uprava (Ljubljana), 25. 9. 1907, št. 20, str. 160. Glej tudi: "Razne novice. Izseljencem v pouk". – Slovenski gospodar (Maribor), 22. 8. 1907, št. 41. Nedvomno so bila ta opozorila objavljena tudi v drugih slovenskih glasilih.

²³ Tudi med Slovenci najdemo odpore, npr. proti Italijanom, ki so se sočasno s Slovenci izseljevali v ZDA. Kako naj si drugače razlagamo misel Jurija Trunka o njih, ki jo je izrazil v svojih popotnih razmišljanjih: "Menda so slutili kake bombe [cariniki v New Yorku, op. avt.], ker smo imeli na ladji precej Lahov, katere Amerikanec najmanj mara. In po pravici, ker večje sodrge ni na svetu od rjavih polentarjev." Glej: Jurij Trunk: Potopis III. V New Yorku. – Mir (Celovec), 1909, št. 42, str. 241–242.

vanjem iz omenjenih delov Evrope. Tako je senator William P. Dillingham iz Vermonta leta 1910 sestavil poročilo o njihovi nevarnostih za ameriško družbo. Začel ga je z domnevo, da so "novi" priseljenci rasno manjvredni v odnosu do "starih" iz severne in zahodne Evrope, nadaljeval pa s statističnimi "dokazi", da bi utemeljil potrebo po zaustavitvi njihovega toka v Ameriko. Mnogi so mu verjeli, da so južno- in vzhodnoevropski priseljenci nesposobni za ameriški način življenja in da bi bila najlažja pot za njihov prihod uvedba testa o pismenosti. Da bi osvetlili vprašanje pritoka Evropejcev, so ustanovili Komisijo Združenih držav za priseljevanje, ki je leta 1911 podala poročilo o tem procesu. Nič novega ni ugotovila glede glavnega vzroka, tj. (slabih) gospodarskih razmer v Evropi, kot pomembnem razlogu odhajanje Evropejcev prek oceana. Poudarila pa je še nekatere spodbudne sile, in sicer navdušujoča pisma priseljencev domačim v stari domovini, pošiljanje denarja za vožnjo in aktivnost "lažnih delovnih posredovalcev" in "tisočev prodajalcev ladijskih vozovnic in njihovih zastopnikov v pokrajinah južne in vzhodne Evrope."²⁴ Pri Slovencih ta vzorec ni bil tako enostaven, saj so bili v času množičnega izseljevanja dobro poučeni o gospodarskih razmerah v ZDA in glavna spodbudna sila je bila razlika v zaslužku, ki je bil – kljub dragemu življenju v ZDA – višji in je nudil boljše življenje v Ameriki, kot pa doma.²⁵

Poleg nasprotnikov priseljevanja so bili tudi njegovi zagovorniki. Če odmislimo tiste gospodarske kroge, ki so zagovarjali priseljevanje zaradi svojih ekonomskih interesov, najdemo med Američani mnoge zagovornike načela, da so bile Združene države vedno zatočišče ogroženih iz vseh dežel sveta. Torej: Amerika kot dežela svobode ne bi smela omejevati prihoda vsem, ki so vanjo želeli priti. Na vznožju Kipa svobode, simbola Amerika za vse prihajajoče v newyorško pristanišče, je napis, ki odraža omenjeno načelo:

"Give me your tired your poor,
Your buddled masses yearning to breathe free,
The wretched refuse of your teeming shore,
Send these, the homeless, tempest-tossed, to me:
I lift my lamp beside the golden door."²⁶

Tudi za mnoge Slovence je Amerika pomenila deželo večje svobode, ki se je odražala v enakosti ljudi, v svobodni izbiri veroizpovedi, v ameriški

²⁴ C. in M. Beard, str. 465.

²⁵ Marjan Drnovšek: Množično izseljevanje in Slovenci. – 27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev. Zbornik. Ljubljana 1994, str. 74–81.

²⁶ "Dajte utrujene mi svoje siromake / zatrite reveže, ki hrepene po prostem dihu / bedne izvrške svojih prenaseljenih bregov! / Pošljite mi brezdomce, žrtve viharjev meni / saj sveti mi tu bakla zraven zlatih duri!" Glej: C. in M. Beard, str. 463.

individualnosti itd. Vendar je bila to tudi dežele trdega odnosa do ljudi, težko pridobljenega dela in zaslužka. Mnogi so bili razočarani in so o tem pisali domov. Kakorkoli že: Prepletanje idej zagovornikov o (mnogokrat abstraktni) svobodi priseljevanja s pogledi o njegovi omejitvi, je mnogo bolj zamotano vprašanje, saj so si bili interesi in povezave za eno ali drugo opcijo mnogokrat v nasprotju, nerazumljivi in celo nenaravni. Tako so se po C. in M. Beardu med zagovorniki priseljevanja našli v istem taboru sile, ki so od tega imele gospodarske koristi (npr. industrija glede cenene delovne sile) in marksistično usmerjeno delavsko gibanje, ki je verjelo, "da se bo v Združenih državah prav tako kot povsod drugod toliko prej zgodil revolucionarni preskok v njihov raj na zemlji, kolikor hujše bodo stiske delavcev. Zato so zavirali Ameriško federacijo dela, ko se je trudila, da bi ohranila in zboljšala življenjsko raven industrijskih delavcev ravno z omejitvami priseljevanja."²⁷

Ker je iz vzhodnih in južnih delov Evrope prihajalo veliko nepismenih ljudi, je Henry Cabot Lodge starejši, senator iz Massachusettsa, že leta 1896 predlagal sprejetje zakona, ki bi od izseljenca zahteval dokaz pismenosti, kar bi bil pogoj za pridobitev priseljenkega dovoljenja.²⁸ Vsakdo, ki ne bi bil sposoben prebrati 40 besed, naj bi bil zavrnjen. Predsednik Grover Cleveland je dal veto na ta zakonski osnutek v ameriškem kongresu, češ, da nasprotuje načelu svobodnega priseljevanja v ZDA. Sledili so poskusi 1898, 1902 in konec 1912. leta; slednjega je predsednik William H. Taft na začetku 1913 zavrnil z vetom. Kasneje ga je kongres v novi sestavi ponovno sprejel, predsednik Woodrow Wilson pa zavrnil (1915). Vendar se kongres ni vdal. Ponovno ga je sprejel in predsednik ga je ponovno zavrnil, toda kongresu je uspelo zbrati 2/3 večino, kar je pomenilo njegovo uzakonitev navzlic predsednikovemu vetu. To je bilo 5. februarja 1917. Zakon se je naslanjal na ugotovitve Dillinghamove komisije in je predstavljal prvega iz serije ostrejših omejevalnih zakonov z migracijskega področja.²⁹ Zakon je bil izključujoč za "vse (evropske) tujce, starejše kot šestnajst let, fizično zmožne branja, a nesposobne brati angleščino ali kako drugo govoro ali narečje, vključno hebrejščino in jidiš."³⁰

Kmalu je postalo jasno, da zakon o ugotavljanju pismenosti (1917) nima tistih posledic, katere so pričakovali njegovi zagovorniki. V letu 1921 je

stopilo na ameriška tla kar 800.000 prišlekov, med njimi ogromno število iz vzhodne in južne Evrope. Leta 1921 je bila sprejeta listina o priseljevanju, znana kot prvi kvotni zakon (Johnson Act). Priselilo se je lahko le 3% od števila določene narodnosti, ki je bila še rojena na tujem, vendar je živela v ZDA po ugotovitvah ljudskega štetja leta 1910. Veljal je za priseljence iz Evrope, Bližnjega vzhoda, Afrike, Avstralije in Nove Zelandije. S tem se je letno število znižalo na 358.000 oseb, prizadel pa je zlasti izseljence iz vzhodne in južne Evrope. V okviru dovoljene kvote so imeli prednost žene, starši, bratje in sestre, otroci pod 18. letom starosti, zaročenke, državljani ZDA, sodelujoči v armadi ZDA med prvo svetovno vojno itd. Izven kvote je dopuščal izjeme za poklicne igralce, umetnike, pevce, bolniške sestre, duhovnike in profesorje.

Tri leta kasneje (1924) je bil sprejet ostrejši kvotni zakon (Johnson-Reid Act), ki je temeljil na ljudskem štetju 1890 in določil le 2% od števila na tujem rojenih oseb določene narodnosti. S tem se je letno število priseljenec znižalo na 165.000 oseb. Ta zakon je še bolj omejil možnost priseljevanja iz vzhodne in južne Evrope, saj se je leta 1890 njihovo priseljevanje šele dobro začelo. Tako je dovoljeno letno (kvotno) število za Italijane, Grke, Slovane in druge iz tega dela Evrope doseglo le 3% od predvojnega letnega priliva v ZDA. Za Jugoslavijo je bila določena kvota manj kot 1000 oseb letno. Po ameriških podatkih se je do začetka druge svetovne vojne priselilo v ZDA le 8623 oseb slovenske in hrvaške "rase oziroma narodnosti", kot so to označevali ameriški statistiki. Izven kvote je bil dovoljen vstop ženam in otrokom, ki so odhajali k možem in očetom, in sicer pod pogojem, da so bili slednji ameriški državljani, kot tudi vsem s "priznано poklicno izučenostjo" oziroma zaposlenim kot služabniki.³¹

Od 1. julij 1924 so ZDA zahtevale vizum. Tako so lahko dovolile ali odklonile možnega priseljenca, še preden je zapustil domači kraj. Kdor je dobil vstopno dovoljenje (priseljenški vizum), je moral v času 90 dni pripluti v enega od priseljenških pristanišč v ZDA. (Poleg tega dovoljenja so poznali tudi vizum, ki je bil namenjen turističnim, poslovnim in drugim obiskom ZDA.) Tudi ladijska družba je lahko izdala vozno karto v eno smer (one way-ticket) samo na podlagi veljavnega priseljenkega vizuma. Vendar so si priseljenške oblasti v ZDA še vedno pridržale pravico, da so odklonile izseljencu vstop v ZDA – kljub pridobljenemu priseljenškemu dovoljenju.

Leta 1929 je bil dopolnjen kvotni zakon iz leta 1924. Oprl se je na ljudsko štetje 1920 in število novih priseljenec je bilo omejeno na okoli 150.000

²⁷ C. in M. Beard, str. 465.

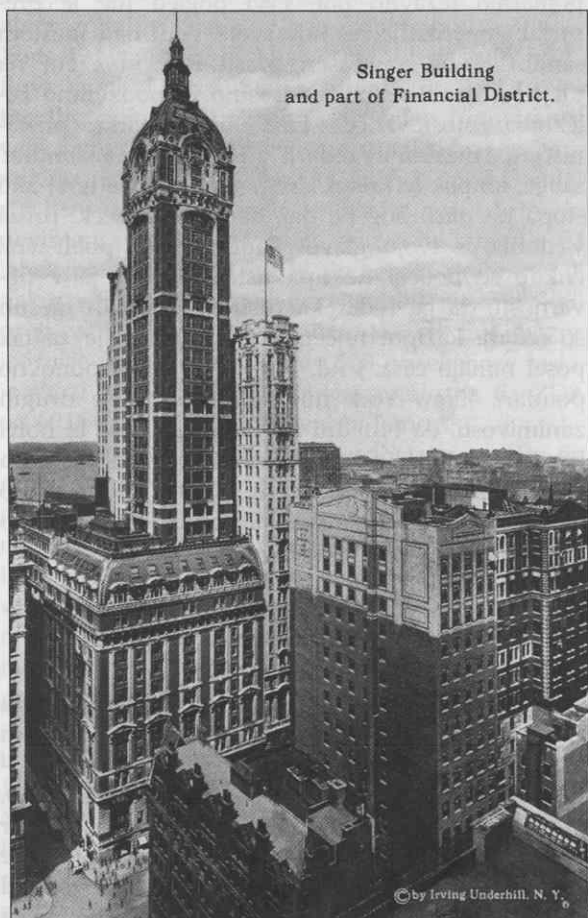
²⁸ Že leta 1894 so nekateri harvardsko izobraženi Bostončani ustanovili Immigration Restriction League, ki si je za cilj postavila zahtevo po ugotavljanju pismenosti pri novih prišlekih iz Evrope.

²⁹ W. S. Bernard, str. 63.

³⁰ C. in M. Beard, str. 466.

³¹ Tega leta (1924) je bilo popolnoma zaustavljeno priseljevanje Japoncev, ki mu sledimo od leta 1907.

letno. V celoti je severni in zahodni Evropi (vključno z Britanskimi otoki) pripadlo 82% celotne letne kvote, južni in vzhodni Evropi 16%, 2% pa ostalim.³² Bistvo vseh omenjenih kvotnih zakonov je bila omejitev v tujini rojenih priseljencev na minimum. Izvzeti iz teh omejitev so bili priseljenci iz Kanade, Newfoundlanda, Mehike, Kube, Haitija, Dominikanske republike in neodvisnih držav srednje in južne Amerike. Zato je točna trditev zakoncev Beard: "Nekdaj tako široko odprte dveri 'zatočišča zatirancev iz vseh dežel' so se zaloputnile s takim treskom, da je odmevalo po vsej Evropi in Aziji."³³

Razglednica newyorškega nebotičnika (Singer Building) z delom finančne četrti. Nebotičnik stoji na vogalu Broadwaya in Liberty Streeta na Manhattenu. V času nastanka razglednice je imel 47 nadstropij v stavbi, ki je bila visoka 612 čevljev in je sprejela 5000 uslužbencev, ki so prišli do svojih pisarn s pomočjo 16 dvigal oziroma tekočih stopnic. Razglednica je iz časa pred letom 1914. (Last avtorja.)

Primerjava povprečnega letnega števila priseljencev v ZDA do uvedbe kvotnega sistema in po njem:

1907–1914	Zakon 1921	Zakon 1924	Zakon 1929
A. 658.531	158.367	20.847	23.235
B. 176.983	198.082	140.999	127.266

A. Predvsem iz vzhodne in južne Evrope (za leto 1929 samo iz omenjenega dela Evrope).

B. Iz severne in zahodne Evrope.³⁴

Z omejevalnimi ukrepi glede prihoda in zlasti glede možnosti zaposlitve v ZDA so bili v času množičnega izseljevanja Slovenci dobro seznanjeni, saj so se razna svarila in nasveti s to problematiko kar sledila v vsem slovenskem medijskem prostoru, predvsem pa v katoliških glasilih. Čeprav so ameriški priseljenjski ukrepi postajali vedno bolj omejevalni, se večina izseljencev nanje ni ozirala, saj so bili mladi in polni moči, in zaradi tega verjetno prepričani, da ne bodo zavrženi na Ellis Islandu. Le redka so poročila v tisku o zavrnitvah Slovencev na Otoku solza v New Yorku. Zato svarjenja države, cerkve in razmišljajočih posameznikov o "strašnih" priseljenjskih ukrepih ameriških oblasti niso imele posledic, kar dokazuje tudi stalno naraščajoči tok slovenskega izseljevanja v ZDA v zadnjih dveh desetletjih pred prvo svetovno vojno. Bolj so na odločitev za odhod vplivale gospodarske razmere in zlasti gospodarske in politične krize v ZDA, ko se je marsikdo tudi (začasno) vrnil v domovino, dokler se situacija onkraj Atlantika ni umirila. Tudi test pismenosti je bil uveden šele v času, ko je bilo zaradi vojne zaustavljeno izseljevanje v Ameriko. Nepismenost je bila pri Slovencih nedvomno nižja, kot so to navajali ameriški priseljenjski podatki za čas 1901–10 (24,1% nepismenih med prihajajočimi iz Avstro-Ogrske in v t. i. skupini "Slovenci in Hrvati" kar 34,5%).³⁵ Na Kranjskem (deželi najštevilnejšega izseljevanja v ZDA) je bila leta 1910 stopnja nepismenosti 12%. Drugo vprašanje pa je bilo seveda glede dejanskega znanja pisanja pri odhajajočih, kar pa ne bi smelo vplivati na izid pismenega testa na Ellis Islandu, saj je le-ta zahteval obvladanje le manjšega števila besed.

Največji udarec slovenskemu priseljevanju je bila uvedba kvotnega sistema. Ta je zaustavil slovenski tok v Združene države Amerike. Kaj bi bilo, če do teh ameriških kvotnih omejitev ne bi prišlo? Ponovim lahko tezo, da je izseljevanje Slovencev v tujino vedno zaustavil zunanji razlog, ne pa spoznanje o škodljivosti tega procesa (v primeru množičnega izseljevanja) na razvoj oziroma obstoj

³⁴ W. S. Bernard, str. 65.

³⁵ Marjan Drnovšek: Pot slovenskih izseljencev na tuje. Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku 1880–1924. – Založba Mladika, Ljubljana 1991, str. 51–55.

³² W. S. Bernard, str. 66.

³³ C. in M. Beard, str. 469.

slovenskega naroda. Tako je velika gospodarska kriza v 30. letih našega stoletja zaustavila večje priseljevanje Slovencev v zahodnoevropske države, kot tudi štirideset let kasneje, po izbruhu evropske gospodarske recesije (naftna kriza) sredi sedemdesetih let.

New York: vhodna vrata v Ameriko³⁶

Mesto New York je bilo za Slovence vedno le prehodno mesto, zato v njem nikoli ni nastala večja slovenska kolonija. Največ so se v obravnavanem času naseljevali v Brooklynu, in sicer v predelu Ridgewood, kjer so živeli predvsem Nemci in Kočevarji, v bližini pa so bili tudi slavniki obrati.³⁷

Že od prvih prihodov je New York navduševal Slovence s svojo velikostjo, živahnostjo in stalnim velemestnim nemirom. Tako je misijonar Franc Pirc leta 1836 napisal verz:

"Mesto nov'York imen'vano,
Imenitno in lepó,

Od vsih ljudstev obisk'vano,
Lepšiga kdo najdel bo?"³⁸

Tudi mlada Marija Trobec, ki je 1870. leta prišla k bratu, katoliškemu misijonarju in kasnejšemu škofu Jamesu (Jakobu) Trobcu, je v pismu zapisala občutke ob prihodu v Ameriko: "... in mesto novi Jork se je od deleč vidilo. O to je bilo veselje! Vse je migljalo v lučicah. O kako sem se začudila, ko sem velikansko mesto od deleč zagledala. Ni ravno lepo, je pa strašansko veliko, še enkrat tolikšno kot dunajsko."³⁹ Ni bilo slovenskega izseljenskega pisma iz Amerike, ki ne bi v opisu prihoda v Združene države omenjalo tudi bolj ali manj navdušujoče občutke ob prihodu v to mesto. Veliko pozornost mu je posvetil tudi duhovnik in pisatelj (omenimo le knjigo *Amerika in Amerikanci*, Celovec 1912) Jurij M. Trunk v svojem potopisu, kjer je kar dve nadaljevanji posvetil New Yorku.⁴⁰ Oglejmo si nekaj njegovih opažanj iz leta 1909: "... Grem na sprednji del ladje. Začuden

obstojim. V svitu jutranjega solnca se dviga iz morja mesto New-York, glava Amerike in morda kmalu glava celega sveta. Sprva morje brooklynskih hiš; iz tega morja se dviga visoko v nebo lok velikanskega mostu, ki veže Brooklyn z New Yorkom. Onkraj mosta zopet ne morje, ampak gore hiš orjakov, kakoršne ima le Amerika. Čudovit pogled, ki ni mu para na svetu! A čudesov še ni konec. Črez jambore neštevilnih ladij zapazi oko v daljavi gorostasno podobo ženske, ki drži v vzdignjeni desnici bakljo: to je 'kip prostosti' – 'statue of Liberty' – največji kip na svetu. Kar je zrló oko edino to jutro, že to bi mi bilo zadostno poplačalo težavno pot. Prvi pogled me je prepričal: Amerika je res nov svet." Tudi nad mestom samim je bil navdušen, zlasti nad vrvežem na ulicah in nad cestno, nadcestno in podzemno železnico, mostovi čez East River, parki, pristaniščem, mestnimi redarji ("Redar nima 'bridke' sablje, ampak le kratek drog, s katerim se igra, ako stopa po ulici. Bog ne daj, da bi ta 'količek' prišel v dotiko s tvojo glavo! Padeš, kakor pobit vol! Nikdo se policiji ne upa ustavljati, ker je v nevarnosti, da ga redar kar ustrelí. V večjih mestih so redarji kažipot tujcem, ker drugi ljudje za tak posel nimajo časa.") itd. Na koncu opisa ponovno poudari: "New-York nudi obiskovalcu še drugih zanimivosti, da bi tedni ne zadostovali, če bi hotel kdo vse videti. Kakor se obrneš, povsod vidiš, da je to mesto edino na svetu. New-York ni samo glava velike ameriške ljudovlade, s časom bo postalo glava sveta."

Castle Garden 1855–1890

In zakaj je postal New York sedež glavnega ameriškega priseljskega centra? Do šestdesetih let 19. stoletja so samo ameriške države (npr. Massachusetts, New York, Pensilvanija in Maryland), ki so imela velika pristanišča, skrbele za nadzor priseljevanja. New York je bil med prvimi, ki je sprejel nadzorne in varnostne predpise ter od ladijskih kapitanov zahteval poročilo o potnikih (z navedbo imena, poklica, rojstnega kraja, starosti in duševne stanja).⁴¹ Na njihovi podlagi so lahko zavrnili obolele in neobgljene oziroma revne izseljence. V korist pristaniške bolnišnice je moral vsak ladijski kapitan plačati takso v višini 1,50 dolarja za kabinskega potnika in 1 dolar za ostale iz medkrovja. To in marsikaj drugega je sprožalo spore z "gospodarji ladij". Znan je sodni primer mesto New York proti Milne (1837), v katerem je Vrhovno sodišče ZDA podprlo mesto, da se z ukrepi brani proti moralni kugi revščine, pustolovcem in

³⁶ "New York is the great gateway to America". Gledano z vidika števila prišlekov, ki so stopili na ameriška tla v New Yorku, je uporaba pridevnika "velika" dopustna, če pa imamo v mislih Ellis Island, ga tudi lahko razumemo v pomenu "velika", nikakor pa ne "odprta oziroma široka" za vse prišleke. Ellis Island ("Front Doors to Freedom") je bil vendarle odprt kot omejevalen center, to je nekakšen filter za nove priseljence v ZDA.

³⁷ John Arnez: *Slovinci v New Yorku*. – Studia Slovenica, New York 1966, str. 8. (V nadaljevanju: J. Arnez, str. ...)

³⁸ Verz iz pesnitve Franca Pirca: *Pesem od mojiga popotvanja v Ameriko*, Ljubljana 1836.

³⁹ Pisma Marije Trobec je v skrajšani obliki objavila *Zgodnja danica* (Ljubljana), 23. 9. 1870, št. 38, str. 305–306 in 18. 11. 1870, št. 46, str. 369–370.

⁴⁰ Trunkov potopis III. (V New-Yorku) in IV (Nekaj zanimivosti iz New-Yorka). – *Mir* (Celovec), 1909, št. 42 (str. 241–242) in št. 43 (str. 247–248).

⁴¹ W. S. Bernard, str. 54.

kaznjencem itd., ki so na prekooceanskih jadrnicah prihajali v newyorško pristanišče. Ta sodna odločitev je bila temelj za bodočo priseljsko politiko v New Yorku glede oblikovanja kriterijev za vstop na trdna tla newyorške države.⁴² Kontrolo nad prihajajočimi so do leta 1848 izvajale mestne oblasti, nato jo je prevzela država New York in ustanovila Board of State Emigration Commissioners.⁴³ Vzrok za ta poseg države New York leta 1848 je bilo pomanjkanje lokalnih uradnikov in želja, da bi zagotovili, prvič, vzpostavitev ostrejših kriterijev za zavrnitev obolelih priseljencev in prihajajočih, ki bi (lahko) postali breme družbi, in drugič, boljšo zaščito priseljencev pred izkoriščanjem goljufov. Slabe razmere ob prihodu v New York tistega časa je leta 1846 opisal William L. Roy, tajnik United States Immigrant Society for the Protection of English and Scotch Immigrants: velika gneča, pregledi prtljage v veliki naglici, priseljenci so bili na obrežju tujega mesta izpostavljeni vročemu soncu ali hladu noči, dežju in nevihtam, mnogokrat brez hrane itd., hkrati pa lahek plen goljufom glede prenočišč, prehrane ali nakupa (predragih ali neveljavnih) vozniških kart proti zahodu. To je bil čas, ko so posamezne jadrnice pripeljale od 300 do 500 priseljencev in ko je skozi newyorško pristanišče stopilo na tla ZDA od 60.000 do 80.000 priseljencev letno.⁴⁴

Newyorčani so gledali na prihajajoče zviška in prizadevanja države New York, da bi postavila priseljski center v okviru St. John's Parka niso uspela zaradi odpora tam živječih prebivalcev. Le-ti so se zbal njihove nečistoče in pretirane vdanosti alkoholu, kar bi slabo vplivalo na mirnost mestne četrti, na zdravje ljudi in hkrati na njihovo moralo, v nevarnosti pa bi bilo tudi premoženje meščanov. Odpor je prisilil komisarje, da so se odločili za Castle Garden, ki je za prihajajoče izseljence odprl vrata 1. avgusta 1855 in deloval do 18. aprila 1890. Lociran je bil na južnem delu Manhattana, danes znanim pod imenom Battery Park. Zgrajen okoli 1808 kot trdnjava, je izgubil svojo vojaško funkcijo 1823, ko je prišel pod newyorško upravo in postal amfiteater (operna hiša) za okoli 6000 gledalcev. Takrat je tudi dobila ime Castel Garden. Čez dvaintrideset let pa je postal priseljski center.⁴⁵

V okviru Castel Gardena so delovali sprejemni center in spremljajoče (informativne) službe, bol-

nišnica, cenena restavracija, proste kopeli, transport prtljage in javna kuhinja. Komisarji so pri vseh prišlekih izvršili kratek zdravniški pregled in vse povprašali po imenu, letu starosti, poklicu, veri in vrednosti premoženja, ki so ga prinesli s seboj. Pod njegovim krovom so bili izseljenci varni pred goljufi, delo s prihajajočimi pa je temeljilo na prostovoljni osnovi. Ves čas delovanja Castle Gardena je odnos do izseljencev dajal vtis nekakšne "očetovske popustljivosti" in ni deloval tako strogo in neosebno, kot kasneje Ellis Island.

Mradi bogoslovec Jakob Trobec je 29. novembra 1864 napisal "navodila" o obnašanju izseljencev na poti v Ameriko. V njih je omenil, da vsakdo zagleda "lepe ameriške homce" že daleč na morju. Priporočil je rojakom, da si uredijo prtljago še med plovo in poskrbijo za osebni izgled ter ob primernem trenutku, mirno in brez hitenja, izstopijo na kopno, saj je vsak lahko ostal na ladji še 48 ur po pristanku. V tem času naj bi si vsak našel primerno stanovanje v mestu, saj je nemških gostiln kar mrgolelo, kdor pa ni imel denarja, pa je dobil "stanovanje zastonj v veliki sobani, ki se ji pravi 'Castle-garden' (beri Kestl-garden), se ve da postelji ni v nji, ampak samo klopi."⁴⁶

Vrvež na Broadwayu in Times Squareu pred letom 1912. (Jurij Trunk: *Amerika in Amerikanci, Celovec 1912*, str. 57.)

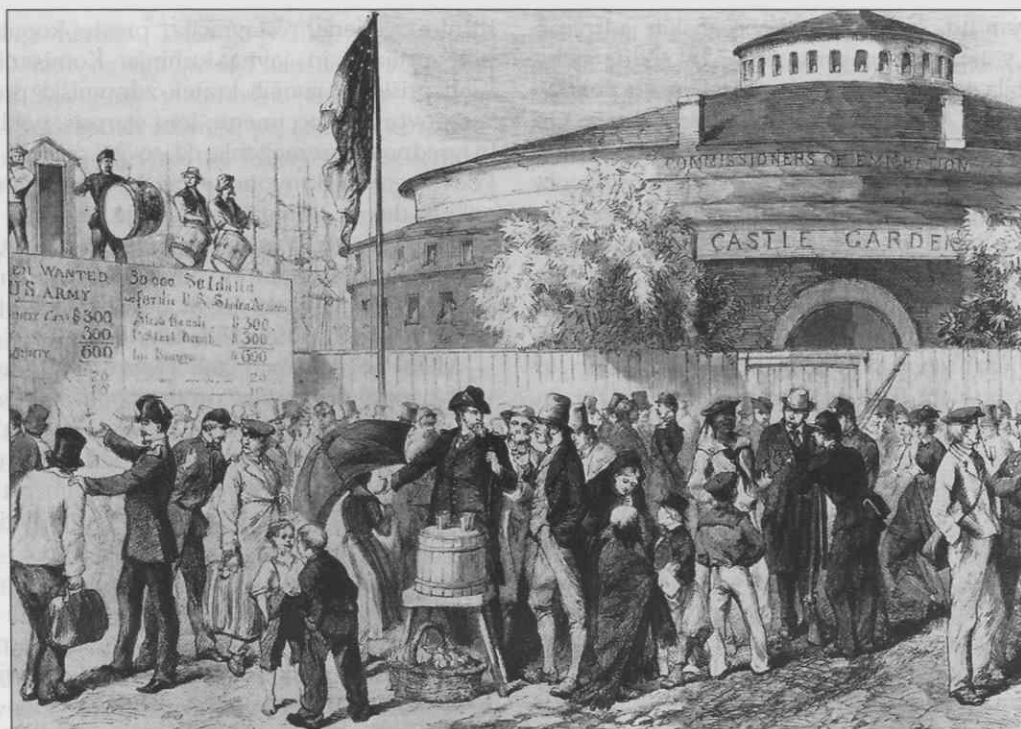
⁴² W. S. Bernard, str. 54.

⁴³ Šele leta 1864 je bil ustanovljen zvezni Priseljski urad (Bureau of Immigration).

⁴⁴ Ellis Island – Yesterday and Today (Poročilo Marian Schibbsby, 6. novembra 1935, vol. XII, št. 50, serija E: Poročilo štev. 8.) Dokument je dostopen na internetu: (<http://members.aol.com/EllisNJ/texts/IRpt2.htm>).

⁴⁵ Danes je v tej stavbi akvarij, najstarejši v ZDA in med največjimi na svetu.

⁴⁶ Jakob Trobec: Zastran preselitve v Ameriko. – Zgodnja danica (Ljubljana), 1. 4. 1865, št. 10, str. 79–80 in 10. 4. 1865, št. 11, str. 88.

Castle Garden leta 1862, ko so predstavniki ameriške vojske nagovarjali moške prišleke iz Evrope k vstopu v ameriško armado. Takrat je v Združenih državah divjala državljanska (secesijska) vojna (1861–1865). (Hoffnung Amerika, Bremerhaven 1994, str. 14.)

Ko je Anton Obreza s skupino rojakov prišel v New York konec avgusta 1880, je doživel tudi postopek sprejema in spoznal Castle Garden.⁴⁷ Po pristanku se je s prtljago ("zabojem") spustil na pomol, kjer je brez večjih posledic preстал carinski pregled. Nato se je odpravil proti priseljenškemu centru: "Tu v Castle Gardenu morali smo vsi svoje ime povedati in ali ostanemo v Novem Yorku ali gremo naprej in kam, v katero državo. Preje moral je vsak plačati 'glavni davek', kateri se je rabil za vzdrževanje Castle Gardena, a pred nekaj leti so ga odpravili, in novojoško mesto je prevzelo vse stroške za to. Toda ta 'glavni' davek vtegne se vrniti, kajti država dá baje premalo podpore. In stroški tudi niso majhni. Poskrbljeno je za vse, kar bi priseljencu utegnilo koristiti. Tu je banka, kjer dobijo oni denar, katerim se ni varno zdelo ga seboj nositi; tu dobiš agente vseh železnic, da si zamoreš kupiti 'ticket' (vozni list) v kateri koli kraj Zedinjenih držav ali Canade itd. Če pa meniš ostati v Novem Yorku, in nimaš nobenih znancev, oglasi se pri vodstvu Castle Gardena in oni ti bodo preskrbeli delo, ktereга rokodelstva le hočeš; preskrbljujejo jih morda tisuče in tisuče in to vse osobje

mora plačano biti...", je zapisal v enem od pisem, ki jih je v več nadaljevanjih objavljaj ljubljanski Slovenec.⁴⁸ V njem je opisal tudi zgodovino Castle Gardena: "To veliko, okroglo poslopje bilo je nek-daj močna trdnjava novojoškega mesta. Ostalo je, kakor je bilo popreje; še sedaj videti so žrela ter podolgaste line v zidu, iz katerih so letele nek-daj pogubonosne krogle na ladije. Toda odkar male, pa močne trdnjave s težkimi kanoni varujejo vhode v novojoško luko, zgubil je Castle Garden vso svojo veljavo ... tako je iz Castle Gardena postala nekaka 'redouta', kjer so nemški pevci in pevke vlekli srebrne dolarje iz žepov ameriških gentlemenov in njihovih laydies. Od leta 1855 naprej pak je Castle Garden odločen Evrope trudnim ljudem, da tu izstopijo. Minulo leto izstopilo je samo v Castle Gardenu blizo 321.000 Evropejcev, število, kakoršnega še ni bilo, odkar se ljudje selijo semkaj ..."

Ellis Island (1892–1954)

Ko je na začetku devetdesetih let Zvezna uprava prevzela nadzor nad priseljevanjem v New Yorku, so newyorkške državne oblasti zavrnilo mož-

⁴⁷ Glej poglavje Navdušenje Ljubljančana Antona Obreze nad Niagarskimi slapovi v delu: Marjan Drnovšek: Usodna privlačnost Amerike. – Založba Nova revija (zbirka Korenine), Ljubljana 1998, str. 219–244.

⁴⁸ "Amerikanska pisma. Wabasha, 9. januarija 1881." – Slovenec (Ljubljana), 5. 2. 1881, št. 14.

nost, da bi Castle Garden ostal priseljski center. Tudi njegove kapacitete niso bile več zadovoljive. Za nov center je bil izbran otok Ellis Island v neposredni bližini Bedloe Islanda, na katerem je že stal Kip svobode. Omenjeni otok so ZDA odkupile od države New York že leta 1808 za 10.000 dolarjev z namenom, da bi postal del obrambnega sistema newyorškega pristanišča.⁴⁹ To vlogo je tudi dobil, hkrati pa je bilo na njem tudi skladišče streliva. V času gradnje ustreznih sprejemnih stavb in bolnišnice na Ellis Islandu so od 19. aprila 1890 do 31. decembra 1891 sprejemali priseljence v prostorih starega Barge Officea v jugovzhodnem kotu Battery Parka na Manhattanu. Drugega januarja 1892 je zaživel priseljski center na Ellis Islandu, in sicer je sprejemal izseljence do požara 14. junija 1897, ki je uničil lesene zgradbe. (V tem času je prek sprejemnega centra prišlo v ZDA okoli 1,5 milijona oseb, samo v prvem letu 445.987, večinoma iz južne in vzhodne Evrope.⁵⁰) Obenem so bili v požaru uničeni vsi dotedanji mestni in državni dokumenti o priseljevanju skozi newyorško pristanišče. Tako je Barge Office od 15. junija 1897 do 16. decembra 1900 ponovno postal začasni priseljski center. Odprtje centra na Ellis Islandu, 17. decembra 1900, so newyorška glasila komaj omenila. Nova stavba je bila zgrajena iz železne konstrukcije in opeke. Njena pisana zunanost je enega od prihajajočih Francozov spominjala na veliko igralnico ("kazinó").⁵¹ Leta 1932 je postal zadrževalni center, ki je deloval do leta 1954. Sredi šestdesetih let je postal priseljski muzej kot del Statue of Liberty National Monument.

"Kako ravnati pred strogo komisijo na Ellis Islandu?", je bil naslov marsikaterega nasveta o priseljevanju v Združene države Amerike, ki ga preberemo v slovenskih glasilih na prelomu v 20. stoletje. V letu 1892 so začeli vse potnike iz medkrovja (steerage) in tretjega razreda z barko voziti direktno z ladje ali pristajalnega doka ladijske družbe na Ellis Island. Potnike prvega in drugega razreda so pregledali na ladji; na Ellis Island so odpeljali le tiste, ki so morali opraviti specialni pregled. Na "otok solza" pripeljani prišleki so šli skozi karanteno ter opravili carinski in zdravniški pregled (Public Health Service). Slednjega so se najbolj bali. Vsak zdravnik je bil specialist za določeno bolezen. Trije posebni zdrav-

niški inšpektorji pa so odločali o usodi prišleka v dvomljivih situacijah. Strah pred zdravniškim pregledom je bil opravičen, saj je ravno ta pregled predstavljal glavno omejevalno sredstvo države, da prepreči prihod nezaželenim osebam. Kdor ga je uspešno prestal, je prišel pred priseljskega uradnika (Immigration officer). Nato mu je bil dovoljen vstop v dvorano, kjer so bile razne servisne službe, npr. za menjavo denarja, nakup voznih kart, prtljažna služba in telegraf. Kasneje so jih odpeljali do doka na Manhattanu, Hobokenu ali kjerkoli drugje, kjer so stopili na trdna tla Amerike. Ko se je od julija 1924 število priseljencev znižalo, so vse priseljence pregledali na ladji. Od leta 1920 do 1954 so odpeljali na Ellis Island le tiste, ki so morali opraviti specialne preglede.

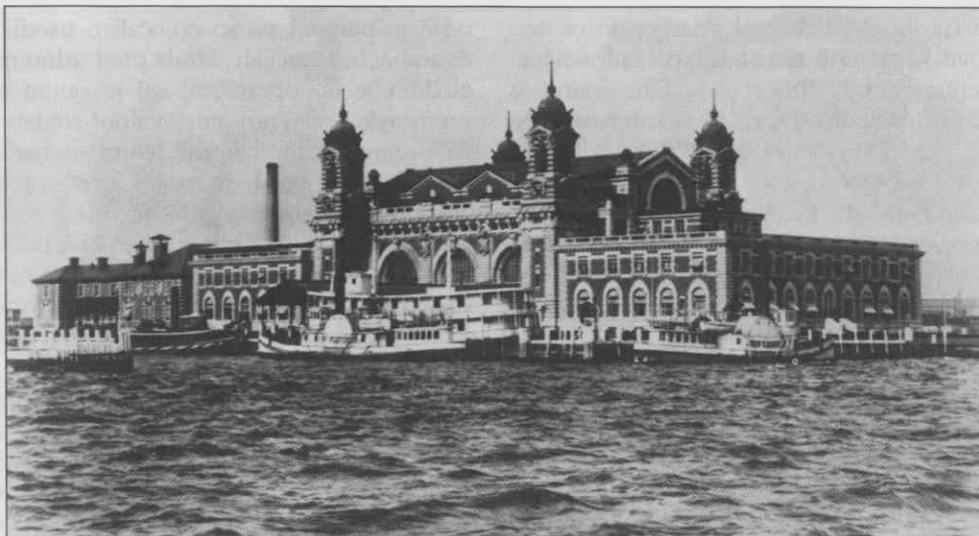
Med listi župnijske kronike Adlešičev v Beli krajini se je ohranil zapis o ponovni poti Mika Grabrijana iz bližnjega kraja Dolenjci (hišna številka 13) v Ameriko.⁵² Devetega maja 1897 se je s poštanim vozom odpravil iz Črnomlja v Ljubljano, kjer je z vlakom nadaljeval pot do Bremna in se tam 15. maja vkrcal na "šif". Štiriindvajsetega maja ob 10. uri dopoldne so pripluli v New York. Svoj stik z Ellis Islandom in New Yorkom je opisal z naslednjimi besedami: "In smo morali vale na reviziju / ko ko sem nuter šel u kancliju v desni roki sem kufr nosil in nism prav prosto hodil. / mije vale rekel revedirni komesar det kufr na tla in pojt enih 6. metrov naprej in potem nazaj da bu vidl semli dober za delo / ko se vernem nazaj mi veli dobro. / dase vsedi na bližnju klup / ker sem dobro maršal sem bil dober za Ameriko / kosem prišel po vrsti na reviziju najprej me vale praša popolski da kuliko let sem več bil v Ameriki. / in sem mu povedal v domačem jeziku in za novce sem tudi moral povedat kaj sem jih imel. / ko meje polak pustil meje vale prestregl Angleški komesar in meje frheral kermeje poznal dasem več bil poprej vameriki, kersem nosil amerianski gvant. / komeje ta izfrheral meje zopet predal drugemu polaku kimeje zopet sakojako izvijeval / kosem se dobro izfrheral sem bil potrjen za Ameriko. / odtukaj smo šli na en Hotel in kerje več bilo mislim čez poldne smo pili vsak za 10. centi. pira. / po obedu smošli ven in smo se razgledali po Najurku / in ta dan sem si kupil kufr za 1. tolar 50. centi. / čez noč smo natem hotelu prenočili in drugi dan do šeste vure večer smo bili tukaj / vsaki smo mogli plačat za koštu in kvartir 1. tolar. 50. centi. / potem smo šli na štrickaru spremljani od agentovega hlapca. / enu vuru smo se pelali do Panhofa ..."

⁴⁹ Otok je nosil ime po Ellisu, tj. lastniku otoka, preden je le-ta prišel v posest države New York. Pred tem so ga imenovali še Otok ostrig (Oyster Island), Bucking oz. Buck Island, Kiosk Island (po paviljonih, v katerih so newyorčani uživali ostrige), Galebji otok (Gull Island), Otok vislic (Gibbet Island).

⁵⁰ Harlan D. Unrau: Zur Geschichte von Ellis Island.- Hoffnung Amerika, Bremerhaven 1994, str. 15. (V nadaljevanju: H. Unrau, str. ...)

⁵¹ Camille Maire: Lettres d'Amérique. - Editions Serpenoise, Metz, 1992, str. 49.

⁵² Nadškofijski arhiv v Ljubljani (NŠAL), Kronika župnije Adlešiči, 1. zvezek, 1887-1904 (priloga).

Ellis Island, 1910. (Hoffnung Amerika, Bremerhaven 1994, str. 26.)

Ellis Island je bil simbol upanja in priložnosti za milijone, hkrati pa tudi simbol zavrnitve vstopa v svobodno Ameriko. S poostrojitvijo ukrepov za vstop se je tudi število odklonjenih povečevalo. V poznih devetdesetih letih je bilo letno odklonjenih več kot 3000 oseb, po letu 1910 kar 24.000 (okoli 15% zaradi nalezljivih oziroma "kužnih" bolezni, 15% zaradi vnaprej sklenjenih delovnih pogodb in ostalih 70% zaradi možnosti, da bodo postali socialno breme državi).⁵³

Leta 1907 je 1.004.756 oseb vstopilo v ZDA skozi vrata Ellis Islanda. Dnevni rekord je bil 17. aprila, ko je prestopilo njegov prag 11.747 oseb.⁵⁴ (Tega leta je bil tudi največji odliv izseljencev iz Kranjske v ZDA, saj so jih uradni popisi po okrajnih glavarstvih evidentirali kar 6528.) Med prvo svetovno vojno se je letno število prihajajočih na Ellis Islandu znižalo na 178.416 (1915) oz. 28.867 (1918). Drastičen padec v letu 1918 je bil posledica vstopa ZDA v vojno (6. aprila 1917). Leta 1921 se je število prihajajočih skozi sprejemni center na Ellis Islandu povzpelo na 560.971 oseb.⁵⁵

Na podlagi državne zakonodaje so posamezni izseljenski komisarji na Ellis Islandu izdajali uredbe, ki so bile vedno bolj stroge do prihajajočih. Leta 1909 je na čelu Ellis Islanda W. Williams nasledil Roberta Watchorna. Novi komisar je izdal tudi novo uredbo:

A.) Vsak izseljenec je moral komisiji na Ellis Islandu pokazati najmanj 125 kron (25 dolarjev) in vozno karto do cilja poti v ZDA. (Nespremenjena pa je ostala od države določena vstopna taksa 4 dolarjev.)

B.) Če te vsote ni imel, je moral na otoku čakati

toliko časa, dokler je ni dobil. Vendar je bil s to uredbo omejen krog tistih, ki so mu to vsoto lahko poslali ali prinesli, in sicer na očeta ali mater, moža ali ženo, sina ali hči, morda včasih na svaka, nečaka, strica ali teto, tj. na osebe, ki so bile dolžne skrbeti za prišleka. V vseh ostalih primerih so o tem odločale oblasti. Namen tega predpisa je bil v tem, da bi zmanjšali prihod revežev (paupers). Načeloma ni bilo dovoljeno, da bi znanci ali prijatelji založili zahtevano vsoto, saj bi bilo to dejanje "zasebnega usmiljenja", kar je bilo v nasprotju s to uredbo.

C.) Poostriili so tudi pogoje glede slabotnih, pohabljenih in starejših od 45 let. Bolj razumevajoči so bili pri izvrševanju te zahteve uredbe le v primerih, če je žena potovala k možu in obratno, otroci k staršem ali starši k otrokom.⁵⁶

Četrtega maja 1909 je na parniku Martha Washington (družbe Austro-Americana) priplul v New York Jurij M. Trunk, ki je opisal svoj stik s priseljenskimi oblastmi. Ker je bil potnik drugega razreda, ni odšel z ostalimi potniki tretjega razreda na Ellis Island. Že med plovbo v pristanišču je na krov prišla zdravniška komisija. Kar nekaj časa je trajalo, da jih je pregledal zdravnik in jih nekaj zavrnil. O njihovi usodi ni izvedel ničesar. Glede ostalih izseljencev je ocenjeval, da so jih zavrnil najmanj 10%. ("Mnogim se vrata zaprejo tik pred nosom, da nikoli ne stopijo na tla proste Amerike!") Šele po opravljenem pregledu so potniki prek brvi sestopili na pomol ("na gumno velikega skednja"), kjer so jih že čakali "cestnarji", tj. cariniki, ki so bili splošno osovraženi zaradi svoje grobosti in vzvišenega odnosa do priseljencev.

⁵³ W. S. Bernard, str. 61.

⁵⁴ H. Unrau, str. 17.

⁵⁵ H. Unrau, str. 19.

⁵⁶ Vestnik Družbe sv. Rafaela. Pozor rojaki! - Občinska uprava (Ljubljana), 10. 8. 1909, št. 15, str. 118-119.

Pregledal in premetali so tudi Trunkove tri zaboje prtljage, preden je zaslišal odrešujoči vzklik: "All right!", in zaključil: "... in šele sedaj smem tudi jaz dihati prosti ameriški zrak!"⁵⁷

Od konca 19. stoletja so zdravniki na Ellis Islandu odklonili vsakogar, ki je imel nevarno kužno bolezen ali so pri njem ugotovili fizično in duševno pomanjkljivost ali zaostalost v razvoju, kar bi mu onemogočalo normalno življenje. Vendar je priseljski uradnik (Immigration officer) lahko zavrnil odklonilno zdravniško oceno. Če je bila bolezen ozdravljiva, so bolnika poslali v bolnišnico v okviru Ellis Islanda. Kdor je bil neozdravljivo bolan, je bil poslan domov. Tujci so imeli še eno možnost, da so se v primeru odklonitve s strani priseljskega uradnika, še vedno lahko pritožili na posebno komisijo "Board of Special Inquiry". Tudi ta ni bila nezavzetna trdnjava in mnogim je uspelo dobiti dovoljenja za vstop v ZDA. Vendar sta na začetku 20. stoletja državi Illinois in New York zahtevali zaostritev kriterijev glede duševnih in umskih (ne)spособnosti prihajajočih, saj so v primeru njihove pripustitve na ameriška tla napolnili draga in od ameriških davkoplačevalcev vzdrževana mesta v ustreznih ameriških zavodih.

Pomoč prihajajočim Slovencem na Ellis Islandu

New York je bilo veliko in zelo nevarno mesto. Zato ves čas izseljevanja v pismih izseljencev, časopisih, uradnih poročilih državnih predstavništva in cerkvenih organizacij itd., sledimo opozorilom na nevšečnosti, ki so jih nepazljivi ali naivni izseljenci lahko doživljali v tem velemestu. New York je bilo tudi mesto nasprotij. Na eni strani je prihajajoče navduševalo z velikostjo, živahnostjo, izžarevajočim svetovljanstvom, na drugi strani pa je odbijalo zaradi stalnih nevarnosti, zlasti s strani raznovrstnih goljufov.

Nekateri slovenski duhovniki so zgodaj našli svoj poslanski prostor v New Yorku, npr. Ivo Levec, slovenski frančiškan, ki je prišel v New York leta 1841 iz Pensilvanije, ko je mesto štelo šele 330.000 prebivalcev.⁵⁸ Kot kaplan in župnik je deloval pri sv. Nikolaju do avgusta 1842 (pri tem mu je pomagal frančiškan Oton Škola), ko se je vrnil v Evropo. Leto dni kasneje je že deloval v Rochesteru (New York).⁵⁹ Od februarja 1881 do maja 1888 je pri sv. Nikolaju deloval duhovnik

Jožef Reš.⁶⁰ Njim so do današnjih sledili številni slovenski duhovniki. Vsi ti duhovniki so bolj ali manj sodelovali tudi pri pomoči prihajajočim Slovencem.⁶¹ Mnogi slovenski duhovniki in bogoslovci so dobili zatočišče pri newyorških redemptoristih,⁶² npr. Janez Čebulj (1859), Ignacij Mrak (1860), ponovno Mrak in Možina (1870) itd.

Jakob Trobec je že leta 1864 opozoril Slovence na nevarnosti, ki pretijo v New Yorku. Omenil je nadležne posameznike, ki so se ponujali priseljencem kot poznavalci mesta, nosači prtljage, vsi medenih besed in polni laži. (J. Trobec: "Nikar jim ne verjami, prosim te prijatelj! še poslušati jih ni treba.") Trobec je svetoval "pošteno nemško družbo [Die Agentur der deutschen Gesellschaft], ki se vedno bojuje zoper krivice, ki se v velikanskem mestu godé", ki je imela sedež v Greenwich Streetu števil. 95. Zaradi draginje v mestu je vsakomur priporočal, da ga čimprej zapusti in odide proti zastavljenemu cilju v ZDA. Mladi bogoslovec Erlah iz goriškega semenišča pa je istega leta v pismu nekdanjim sošolcem zapisal: "Goljufov je tukaj kakor listja in trave in tako so nas skubli, da smo bili vsi zeleni; zato pa tukaj novince 'green', t.j. zelence imenujejo."⁶³

Skupini bogoslovcev, kateri se je priključila že omenjena Marija Trobec, je leta 1870 v mestu pomagal katoliški poverjenik Jožef Kölblle, da so brez težav nadaljevali pot. Z njim se je srečal tudi Anton Obreza (1880) in ga opisal v svojem pismu: "Omeniti mi je tu le gosp. J. Koebleta, kateri je nalašč za to, da pomaga katoličanom v tem mestu in jih varuje sleparjev. Ta nam je več opravil, kar bi bili le težko sami; dal nam je lepe pozdrave v obliki male knjižice, poiskal naše zaboje izmed drugih, preskrbel nam voz, na katerem smo poslali svojo robo na železnični kolodvor, in to brez vse plače kot ud nemško-rimsko-katoliškega društva v Novem Yorku. Vsakemu pak, kdor semkaj pride, svetujem, naj se poprej pismeno do njega obrne, in svest si sme biti njegove najboljše pomoči. Zapustivši Castle Garden poslovlili smo se najpriščneje od njega."⁶⁴

⁶⁰ J. Arnez, str. 38.

⁶¹ Danes deluje v New Yorku cerkev sv. Cirila (62 St. Marks Place), ki jo vodi duhovnik Krizolog Cimerman. V njenem okviru in na istem naslovu pa deluje tudi Slovenski informacijski center.

⁶² Redemptoristi so katoliški duhovniški red, ki je bil ustanovljen 1732. leta. Ukvarja se zlasti z misijoni. Sedež nemških redemptoristov v New Yorku je bil na Manhattanu, na tretji cesti, v predelu Lower East Side, ki je bil tudi kasneje središče priseljencev iz srednje in vzhodne Evrope. Glej: John Arnez, str. 36.

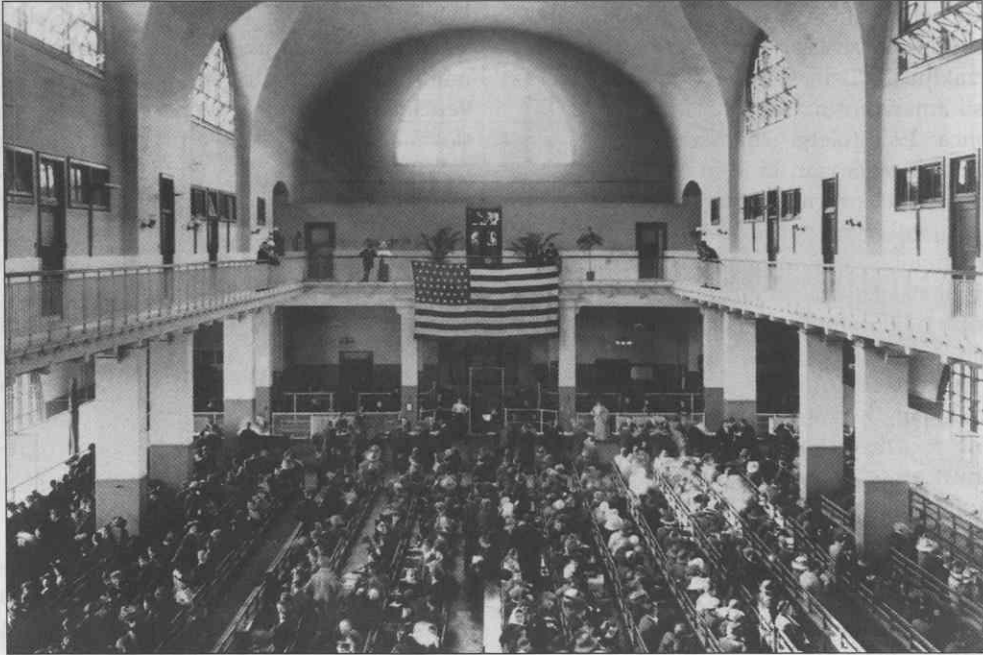
⁶³ Erlahovo pismi, Milwaukee, 11. 10. 1864. – Zgodnja danica (Ljubljana), 20. 12. 1864, št. 36, str. 294–295.

⁶⁴ "Amerikanska pisma. Wabasha, 9. januarija 1881." – Slovenec (Ljubljana), 5. 2. 1881, št. 14.

⁵⁷ Jurij Trunk: Potopis III. V New-Yorku. – Mir (Celovec), 1909, št. 42, str. 241–242.

⁵⁸ J. Arnez, str. 37.

⁵⁹ J. Arnez, str. 37. Umrj je v Nazarjah na Štajerskem leta 1854.

Velika sprejemna dvorana na Ellis Islandu, okoli 1910. (Golden Door. U. S. Immigration and Ellis Island, U. S. Information Agency, 1990, str. 22.)

Ves čas priseljevanja v Združene države Amerike so prihajajočim nudile pomoč razne verske, etnične, človekoljubne in podobne organizacije, nudeč jim podporo v naravi, nasvetih, pri prevajanju, pri namestitvi, dajanju informacij ipd.⁶⁵ Mnoge med njimi so v New Yorku ustanovile domove za začasno namestitev ipd. Njihova vloga se je nadaljevala tudi v času delovanja obeh centrov, tj. Castle Gardena in Ellis Islanda. Tako je bila ena od sob v prvem nadstropju sprejemnega centra na Ellis Islandu namenjena uporabi raznim "misijonarjem", ki so imeli tudi prost dostop do zaprtih in bolnih. Njihova pomoč je bila različna. Pomagali so pri pisanju pisem znancem in sorodnikom v ZDA, iskanju izgubljene prtljage, dajanju verske utehe, spremljali so priseljence po mestu, jim nudili oblačila, versko literaturo, pomagali pri razčiščevanju vzrokov zadržanih in odbitih prišlekov itd. Sprva njihovo delo ni bilo omejeno oziroma nadzorovano in možne so bile razne zlorabe. Priseljska komisija je v letih 1907–09 ugotovila vrsto nepravilnosti, zato je poostrila njihovo delovanje na Ellis Islandu. Njihova skrb je bila pomembna zlasti za tri kategorije "izločenih" izseljencev, tj. prvič tistih, ki so jih sorodniki "pozabili" v priseljskem centru ali niso bili sposobni skrbeti

za sebe, drugič, vseh, ki niso imeli dovolj denarja za nadaljevanje poti in za katere so morali skrbeti dotlej, dokler niso dobili denarja, in tretjič za žene in dekleta, ki niso imele prijateljev in sorodnikov in so potrebovala začasni dom, dokler se niso zaposlile. V fiskalnem letu 1908/09 je na Ellis Islandu delovalo 43 organizacij za pomoč priseljencem oziroma 102 osebi so imele prost dohod na otok, v prostore za zadržanje priseljencev in v bolnišnico. Med organizacijami je bilo kar 28 agencij, ki so temeljile na etnični ali verski osnovi. V času do vstopa ZDA v vojno (6. aprila 1917) se je njihova vloga povečala. Res, da se je število prihajajočih v ZDA z izbruhom vojne v Evropi znižalo, vendar je bilo še vedno visoko (npr. 1916: 298.826). Z izbruhom vojne je Ellis Island postal tudi sprejemni center za tujce, ki se niso mogli vrniti v Evropo, med njimi je bilo 500–600 Rusov, Hrvatov, Avstrijcev in drugih.⁶⁶

Več o pomoči Slovincem na Ellis Islandu izveemo, ko je v New Yorku delovala Družba sv. Rafaela.⁶⁷ Prvega decembra 1908 je pater Kazimir Zakrajšek⁶⁸ sklical nekaj pomembnih rojakov in

⁶⁵ Tradicija dajanja pomoči priseljencem s strani številnih človekoljubnih organizacij je bila trdno zakoreninjena v miselnosti ameriške družbe. Ta pomoč je bila pomembna zlasti v času, ko država še ni uredila sprejemnih centrov in ni nudila vzporedno najosnovnejše pomoči ob prihodu.

⁶⁶ Ellis Island – Yesterday and Today. Social Welfare Work at Ellis Island (Poročilo Marian Schibbsy, 6. novembra 1935, vol. XII, št. 50, serija E: Poročilo št. 8. (<http://members.aol.com/EllisNJ/texts/IRpt1.htm>).

⁶⁷ Darko Friš: Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924. – Mohorjeva družba, Celovec–Ljubljana–Dunaj, 1995, str. 302–330.

⁶⁸ Pater (franciškan) Kazimir Zakrajšek (1878–1958), izseljski organizator, urednik in publicist. 16. novembra 1906 je prišel v ZDA in sprva deloval v Clevelandu,

skupaj z njimi ustanovil Družbo sv. Rafaela za slovenske naseljence v Združenih državah, s sedežem v New Yorku. Ni naključje, da je bil Zakrajšek tudi avstrijski priselitveni ("naselitveni") komisar (v zapisnikih društva imenovan le kot "Misijonar"⁶⁹), ki je dobro poznal težave Slovencev ob prihodu v Ameriko. Zato med nameni družbe zasledimo tudi opis nalog v zvezi s prvimi koraki priseljencev na ameriških tleh, tj. skrb za prenočišča, dajanje nasvetov, iskanje zaposlitve in posredovanje pri oblasteh.⁷⁰ Njen širši namen pa je bila skrb za versko, moralno in gmotno blagostanje vseh slovenskih priseljencev v ZDA. Verjetno ni naključje, da so že v prvem členu statuta poudarili, da niso priseljenska pisarna ("agentsko podjetje"), ki bi kovala dobiček na račun prihajajočih Slovencev v Ameriko, saj je tovrstnih pisarn kar mrgolelo v New Yorku.⁷¹ Pater Zakrajšek je dnevno hodil na Ellis Island, pomagal priseljencem in med njimi delil knjižico To-le vzemi in beri,⁷² glasilo Ave Maria⁷³ in brošure Jugoslovanske katoliške jednote. Družba je delila varovancem posebne značke, ki so jih imeli na sebi na poti v notranjost Amerike, leta 1910 pa je izdala tudi reklamni stenski koledar. Od 4. marca 1909 je izdajala glasilo Ave Maria.⁷⁴ V zapisniku, 4. aprila 1909, zasledimo poročilo, da so dotlej imeli na Ellis Islandu "150 slučajev, 2 poroki, 2 pogreba, 1 krst, 10 pozivov na ministrstvo, 300 pisem smo pisali, razdelili veliko listov in knjig. Sploh smo naredili več, kakor je bilo mogoče. Vse to kaže pogumno naprej."⁷⁵ Prvi letni občni zbor je bil 24. oktobra 1909,⁷⁶ na katerem so pohvalili Zakrajškovo delo

na Ellis Islandu. Kot družbin zastopnik je posredoval v 460 primerih in preskrbel delo 73 dekletom in 189 moškimi. Kar v 65 primerih je priskočil na pomoč rojakom, ki so se vračali v domovino. Na tretjem občnem zboru, 24. oktobra 1911, pa so ugotovili, da so na Ellis Islandu dotlej posredovali v nad 700 primerih in razdelili nad 15.000 dolarjev pomoči.⁷⁷ Zakrajšek je opravljal dve leti naloge avstrijskega izseljenskega "misijonarja" v newyorškem pristanišču, kjer je "videl in čutil ... bolj kot kdo drugi, vso zapuščenost našega ubogega izseljenca, ki je bil kot nesrečna sirota prepuščen samemu sebi."⁷⁸ Nedvomno je bil pogled na prihajajoče, ki so bolj ali manj brez težav preživeli plovo čez Atlantik in so se v množici zgrinjali na Ellis Island, za opazovalca tega nemirnega gibanja neprijeten, ljudje pa so mu vzbujali občutek pomilovanja. Večina slovenskih priseljencev v Zakrajškovem času ni prihajala v Ameriko kot sama sebi prepuščena množica, ampak z izdelanim ciljem svoje poti. Večini je bil New York le vmesna postaja, saj so se hitro razkropili po vsej Ameriki.

Skupina slovanskih izseljencev se vzpenja po stopnicah v veliko sprejemno dvorano, kjer so pregledali ljudi in njihovo prtljago, okoli 1905. (Golden Door. U. S. Immigration and Ellis Island, U. S. Information Agency, 1990, str. 21.)

Lorainu (Ohio), marca 1908 pa je prišel v New York. Od 1909 je bil najprej kaplan pri nemški cerkvi sv. Nikolaja na drugi cesti, kasneje župnik na slovaški fari v Rockland Lake (N. Y.), od 1912 tudi na slovaški fari v Brooklynu (N. Y.). V New Yorku je leta 1909 ustanovil prvi slovenski verski list Ave Maria in ga urejal do 1924. Podrobnosti glej v SBL, 14. zvezek, Ljubljana 1986, str. 757-758.

⁶⁹ Nadškofjski arhiv v Ljubljani (NŠAL), Družba sv. Rafaela (DsvR), fasc. 7: Sejni zapisniki "Družbe sv. Rafaela v New Yorku za slovenske izseljence v Ameriki", 1908-14. (V nadaljevanju Zapisnik...)

⁷⁰ J. Arnez, str. 9.

⁷¹ Napadi na delovanje družbe v newyorškem Glasu naroda in sestrskem glasilu v domovini, Slovenskem narodu, vsebujejo med očitki tudi njihovo "kupčevanje" z izseljenci. Nazorske razlike so se lomile tudi na področju dobrotelne dejavnosti.

⁷² Pojavlja se tudi ime To-le vzemi in spolnui! (brez letnice). Glej: SBL, 14. zvezek, Ljubljana 1986, str. 757.

⁷³ Med leti 1909 in 1924 ga je s presledki urejal p. Kazimir Zakrajšek (od 1917 so ga tiskali v lastni frančiškanski tiskarni).

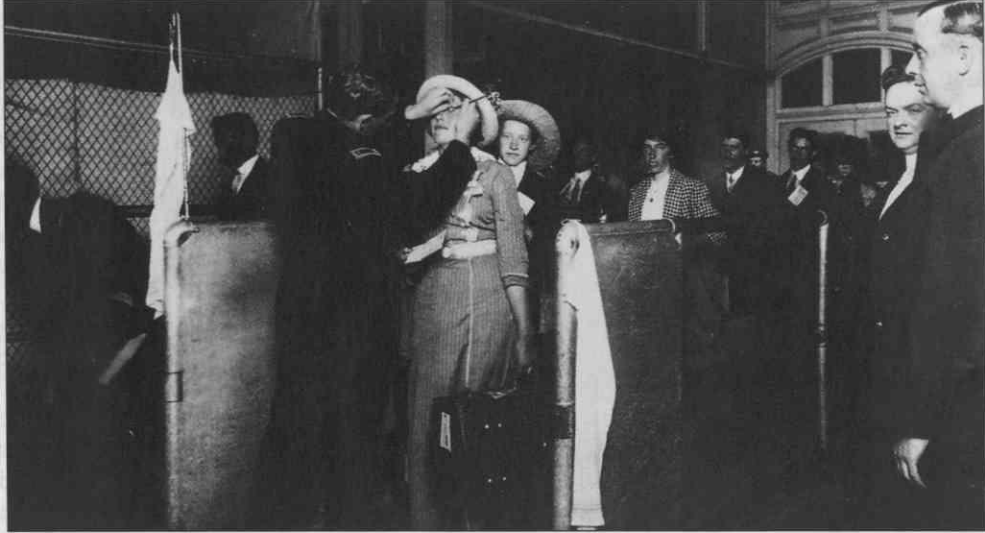
⁷⁴ Jože Bajec: Slovensko izseljensko časopisje. - Slovenska izseljenska matica, Ljubljana 1980, str. 37-39.

⁷⁵ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 4. 4. 1909.

⁷⁶ Na občnem zboru so ugotovili, da je imela družba 1033.35 dolarjev prihodkov in 758.32 dolarjev odhodkov. Samo z darovi so zbrali 540.54 dolarjev. Glej: NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 24. 10. 1909.

⁷⁷ J. Arnez, str. 11.

⁷⁸ Kazimir Zakrajšek: Ustanovitev slovenske izseljenske zbornice. - Izseljenski zbornik 1938, Ljubljana, str. 8.

Zdravniški pregled oči. Pozorni so bili na virusno vnetje očesne veznice (trahom). (Golden Door. U. S. Immigration and Ellis Island, U. S. Information Agency, str. 22.)

Ugotavljanje psihičnega zdravja pri prišlekih (okoli 1921–24). V sredini je priseljski uradnik, levo tolmač, na desni strani pa izseljenec. (Golden Door. U. S. Immigration and Ellis Island, U. S. Information Agency, 1990, str. 23.)

Pater Zakrajšek je deloval pod okriljem Avstrijske izseljenske družbe, ki je v mestu imela tudi Avstrijski dom ("hišo"). Skrbstvo je opravljala za prihajajoče izseljence iz vseh avstrijskih dežel. Zakrajšek je o svojem delu na Ellis Islandu vodil poseben zapisnik, v katerega si je zapisoval vse slučaje.⁷⁹ Septembra 1909 so se s prihodom novega priseljskega komisarja W. Williamsa na Ellis Island odnosi med njim in Zakrajškom zaostri. Zato je Zakrajšek dal "resnacijsko kot misijonar družbin."⁸⁰ Občni zbor 24. oktobra 1909 je njegovo delo kot "misijonarja" pohvalil, še naprej pa je ostal tudi prvi tajnik newyorške Rafaelove družbe. Williams naj bi bil sovražen do novih priseljencev

in nekateri nasprotniki Rafaelove družbe so z njim sodelovali, zlasti proti Zakrajšku, ki se končno ni smel več prikazati na Ellis Islandu.⁸¹

Družbino delovanje ni minilo brez napadov nanjo s strani drugače mislečih (npr. prek glasila Glas naroda) oziroma v povezavi z idejo o Slovenskem domu v New Yorku. Kot sem že omenil, je v New Yorku delovala Avstrijska družba, v njenem okviru pa Avstrijski dom. Na začetku leta 1909 je postal njegov upravnik Avgust Jakopič, ki je na eni od sej odbora Rafaelove družbe poudaril, da bo skrbel za vse priseljence, zlasti pa za Slovence. Zakrajšek se je zavzel, da bi novoprišli

⁷⁹ NŠAL, DsvR, fasc. 7: zapisnik 8. 8. 1909.

⁸⁰ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 19. 9. 1909.

⁸¹ Zaradi protestov proti Williamsu je le-ta 1. 7. 1913 odstopil kot priseljski komisar na Ellis Islandu. Glej: John Arnez, str. 13.

rojaki v domu dobili hrano in stanovanje po znižani ceni, kar je bilo na seji tudi sprejeto, sklep pa je zaživel tudi v praksi.⁸² Zaradi teh koristi je newyorška Rafaelova družba pristopila k Avstrijski družbi.⁸³ Zavedali so se, da je želja po lastnem (slovenskem) domu trenutno neuresničljiva, "... zato smo se potrudili, in vredili naš avstrijski dom. G. Jakopič je postal oskerbnik, in č. g. Zakrajšek je dobil več pravic. Slovenci se tako čutijo lahko domače in je za vse preskrbljeno – se navajajo na pošteno življenje in na cerkev."⁸⁴ Po Jakopičevih besedah so najprej poskrbeli za večji red in snago, nekaj Slovenk in Slovencev pa je v njem dobilo tudi službo. Avstrijski dom je 25. aprila 1909 obiskal škof Jakob Trobec.⁸⁵ Na izredni seji odbora newyorške Rafaelove družbe, 18. avgusta 1909, so obravnavali razmere v Avstrijski hiši, ki so bile sanitarno in zdravstveno neprimerne, zato je bilo začasno prepovedano bivanje priseljencem z Ellis Islanda v tej zgradbi. Sočasno so se okrepili napadi "častikratežev" na Zakrajška (ki je takrat še lahko opravljal svoje naloge na Ellis Islandu), češ, da se je denarno okoriščal ("business") in se obnašal sebično do prihajajočih rojakov.⁸⁶ Družbin odbor mu je izrekel zaupnico kot prvemu tajniku družbe in kot "misijonarju" Avstrijske družbe na Ellis Islandu. "Le tako naprej!" so zapisali v zapisnik.⁸⁷

Razmerje med Rafaelovo družbo in Avstrijsko hišo so imele tudi temnejša ozadja, o čemer je spregovoril Zakrajšek nekaj desetletij pozneje. Na retorično postavljeno vprašanje: "In kaj je storila zanj [izseljenca, op. avtorja] ... bivša Avstrija?", si je pater Kazimir Zakrajšek odgovoril: "Nič doma, še manj v tujini."⁸⁸ V spominskem utrinku, ki ga je napisal leta 1938, je očital Avstriji pomanjkanje čuta za slovanske priseljence. ("Milijone kron je prihajalo v Ameriko z Dunaja za to skrbstvo. Toda za nas Slovane ni bilo niti beliča.") Slovenska Rafaelova družba v New Yorku je zaprosila za pomoč, sam Zakrajšek je na Dunaju decembra 1909 (v Evropo je prišel z newyorškim nadškofom Johnom Farleyem z namenom, da bi pridobila za delo v Ameriki več patrov med slovenskimi, hrvaškimi in slovaškimi frančiškani) prosil zanjo na ministrstvu,

za izseljence so se zavzemali dr. Janez E. Krek, dr. Ivan Šušteršič in drugi, vendar odziva ni bilo. Zakrajšek je za to hladnost obtoževal nemške in madžarske Žide, ki so obvladovali avstrijske konzulate, tako tudi v Ameriki. Ta Zakrajškova razmišljanja moramo ocenjevati z vidika časa, saj so bila napisana leta 1938, ko je bil razočaran tudi nad beograjsko vlado in njenim odnosom do izseljenstva.

Prodaja železniških vozovnic na Ellis Islandu, okoli 1910. (*Hoffnung Amerika, Bremerhaven 1994, str. 162.*)

Vendar očitek prevlade Židov v upravi Avstrijskega doma zasledimo že v času množičnega izseljevanja Slovencev. Na občnem zboru ljubljanske Rafaelove družbe, 25. junija 1911, je predsednik dr. Vladislav Pegan omenil prizadevanja, da bi Slovenci in Hrvati dobili v New Yorku svoj dom. Iz poročila občnega zbora je zanimiva ugotovitev dr. Pegana: "Njemu (dr. Peganu) se je nekoč na Dunaju dejalo, da bo ločitev [od Avstrijskega doma, op. avtorja] težko šla. Sedaj pa se je vlada odločila, da omogoči lasten dom za Slovence in Hrvate, a za slednje le iz tostranske državne polovice. Glede tega doma smo v dogovoru z Ameriko, a glavnega odgovora še nimamo."⁸⁹

Kakorkoli že: Leto 1909 je bilo razgibano leto za newyorško Rafaelovo družbo in za njen odnos do Avstrijske družbe in njenega doma ter končno do priseljencev na Ellis Islandu, ki jim Zakrajšek ni smel več pomagati.⁹⁰ Tudi Avgust Jakopič in nje-

⁸² NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 7. 2. 1909.

⁸³ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 22. 2. 1909.

⁸⁴ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 4. 4. 1909.

⁸⁵ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik: 25. 4. 1909.

⁸⁶ Očitki Zakrajšku v zvezi z "goljufijami" na Ellis Islandu so verjetno v zvezi s poostrenim nadzorom nad delovanjem vseh dobredelnih organizacij v tem sprejemnem centru, ki ga je vršila ameriška priseljenska oblast. Koliko je bilo v ozadju tudi bojazen Franka Sakserja, potovalnega posrednika in bankirja v New Yorku, pred konkurenco (?) newyorške Rafaelove družbe, žal lahko le ugibamo.

⁸⁷ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 18. 8. 1909.

⁸⁸ Kazimir Zakrajšek: Ustanovitev Slovenske izseljenske zbornice. – Izseljenski zbornik 1938, Ljubljana, str. 8.

⁸⁹ Vestnik Rafaelove družbe. – Občinska uprava (Ljubljana), 20. 7. 1911, št. 13, str. 99.

⁹⁰ Dr. Marijan Smolik ga je v biografskem leksikonu opisal kot človeka, ki ga je časnikarsko in organizacijsko delo vodilo v spore in polemike z drugače mislečimi. Tovrstnim sporom sledimo tudi v času Zakrajškovega delovanja v domovini med obema svetovna vojna.

gova žena Marija (predsednica ženskega odbora družbe) sta bila izključena iz odbora Rafaelove družbe.⁹¹ Družbino glasilo Ave Maria je s šesto številko (1910) prišlo v roke slovenskih frančiškanih v Rockland Lakeu (N. Y.).⁹² Na občnem zboru, 23. oktobra 1910, so opomnili, da misel na Slovenski dom še ni zamrla in da pričakujejo sredstva zanj in pomoč "na način, kakor imajo [to urejeno, op. avtorja] druge enake družbe."⁹³ Če povzamemo prizadevanja za Slovenski dom v New Yorku, ki naj bi bil namenjen novim slovenskim priseljencem, ki so stopili na ameriška tla v tem mestu, so obstajale tri (vse tri v času množičnega priseljevanja nerealizirane) pobude. Dve sta se porodili v okviru newyorške Rafaelove družbe, in sicer dom za vse izseljence in varianta o domu samo za samska dekleta, tretja pa je nastala v nazorsko drugem okolju, tj. pri Glasu naroda.⁹⁴

Prvi slovenski frančiškani v Ameriki in hkrati aktivni v Družbi sv. Rafaela v New Yorku. V sredini je pater Kazimir Zakrajšek, levo Anzelm Murn in desno na fotografiji Ambrož Širca. (Jurij Trunk: Amerika in Amerikanci, Celovec 1912, str. 509.)

Kot smo že omenili, so na občnem zboru newyorške Rafaelove družbe, 24. oktobra 1911, poročali o posredovanju na Ellis Islandu. Pri tem sta se izkazala pater Anzelm Murn (duhovnik pri sv. Nikolaju)⁹⁵ in Ambrož Širca.⁹⁶ Mimogrede: Vsi duhovniki so se prizadevali, da bi newyorški Slovenci dobili slovensko župnijo in cerkev, kar so utemeljevali tudi z dejstvom, "... da bo slovenska cerkev v New Yorku velikega pomena za vse Slovence, saj velika večina naseljencev v ZDA potuje skozi New York."⁹⁷ Slovensko cerkev v New Yorku so blagoslovili 4. julija 1916. Leta 1911 je družba dobila ponudbo, da bi se vključila k širšemu združenju, ki bi skrbelo za vse priseljence v New Yorku, ne glede na narodnost. Ponudbo so odklonili, ker ni bila v njihovem interesu samo skrb za nove priseljence, ampak tudi za ostale katoliške Slovence v ZDA.

Četrty redni občni zbor je bil 1. decembra 1912. Na njem so sprejeli zahvalno pismo papežu Piju X., ki je 15. avgusta istega leta izdal papeški odlok (motu proprio) De catholicorum in externas regiones emigratione, v katerem je pokazal posebno skrb za ustanavljanje dobredelnih ustanov.⁹⁸ V tem letu so pripravili tudi poročilo o izseljevanju in naseljevanju Slovencev v Združenih državah, ki so ga poslali v domovino. Poročilo so uporabili pri sestavljanju pastirskega pisma o izseljevanju, ki so ga sestavili ilirski škofje škofij, ki so imele svoje župljane med izseljenci. Pastirsko pismo je bilo izdano 24. oktobra 1913.⁹⁹

Na izredni seji odbora Rafaelove družbe, 14. junija 1913, so obravnavali odločitev avstrijske vlade o odobritvi državne podpore v višini 1000 kron, pod pogojem, da avstrijski konzulat v New Yorku dobi vpogled in uporabo knjige "gledé družbenega delovanja." Po živahni debati je odbor sprejel sklep, da podpore ne odkloni, vendar je hkrati poudaril: "S tem ni pa naša misel, da bi družba podpirala Avstr. politične interese." Na omenjeni seji so spregovorili tudi o Ellis Islandu: "Dalje se je odbor posvetoval, da bi družba pošljala svojega zastopnika na Ellis Island, ter po

⁹⁵ Rojen v Toplicah na Dolenjskem. V ZDA je prišel 5. februarja 1910 in ostal v New Yorku do jeseni 1913, ko je odšel med prekmurske rojake v South Bethlehem (Pensilvanija).

⁹⁶ Rojen 1877 v Pliskovici na Krasu. V ZDA je prišel 4. julija 1908 in januarja 1913 ustanovil hrvaško župnijo sv. Cirila in Metoda v New Yorku. Tu je ostal do avgusta 1916.

⁹⁷ J. Arnez, str. 43.

⁹⁸ Bogdan Kolar: Cerkev in Slovenci po svetu. – Zgodovina cerkve na Slovenskem, Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 275.

⁹⁹ "Prečastiti duhovščini in vernikom ilirske cerkvene pokrajine pozdrav in blagoslov v Gospodu!" – Ljubljanski škofijski list, 1913, št. XI/123, str. 137–142. Poročilo iz Amerike je poslal Kazimir Zakrajšek.

⁹¹ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 5. 12. 1909.

⁹² NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 17. 5. 1910.

⁹³ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 23. 10. 1910.

⁹⁴ J. Arnez, str. 211.

Ena od številnih newyorških posredovalnic dela, ki je delovala v spodnjem delu East Sidea. (Philippe Dasnoy: *Vingt millions d'immigrants, Paris - Bruxelles 1977, str. 102.*)

daljšem posvetovanju se je enoglasno sklenilo takoj pošiljati, ko se dobi za to potrebno dovoljenje in s tem tudi primernega odpravitelja.¹⁰⁰ Čez poletje je Zakrajšek napisal vlogo za odobitev družbinega zastopnika na Ellis Islandu, ki jo je odbor potrdil 17. avgusta. Oktobra istega leta so razmišljali o možnem zastopniku in se dogovorili za gospodično Uršulo Zakrajšek, ki naj bi dobila tudi mesečno plačilo v višini 30 dolarjev. Nastavljena je bila 1. novembra 1913 kot družbina tajnica in zastopnica, ki naj bi hodila v pristanišče k ladjam in intervenirala pri oblasteh. Že marca istega leta je družba najela del stavbe v Brooklynu (21 Nassau and Dobbin Street), kjer so imeli pisarno.¹⁰¹ Vendar so z Ellis Islanda dobili negativen odgovor, kar so odborniki razložili z mislijo: "... ker so tam napačno razumeli in sicer besedo: Slovansko in ne Slovensko...". Predsednik je obljubil, da bo osebno posredoval.¹⁰² Januarja 1914 so ugotavljali, da oblasti na Ellis Islandu še niso reagirale na pritožbo. Obljubljena jim je bila tudi pomoč nadškofa Johna M. Farleya, "... da bode naša družba imela zastopstvo na 'otoku solza' - kakor tudi, da bo imela informacijo s Trstom i. t. d."¹⁰³ Na januarski seji so tudi ugotavljali, da so v zad-

njem četrletju 1913 posredovali v šestih primerih, trem osebam so dali denarne podpore, desetim oskrbeli prenočevanje, plačali 25 obedov, petim priseljencem so oskrbeli delo, 20 so jih pospremili na parnike in železnico in 3 sirote so pospremili v "zavetje". Pisna pojasnila "glede izselništva" so poslali na 25 naslovov, glede delovnih razmer v Ameriki pa na 35 naslovov. Na seji 9. aprila 1914 so zapisali, da so "k parnikom" poslali družbinega zastopnika v treh primerih, na Ellis Island samo enkrat, hkrati pa poudarili: "Svarilo se je tudi od naše družbe po starokranjskih listih v dopisih v Slovincu in Slovenskem gospodarju ..."¹⁰⁴

S prestopom praga Amerike se je priseljenčevo ameriško življenje šele začelo. Najprej ga je čakala v glavnem dolga pot z železnico do zelenega cilja, namestitvev in iskanje ustreznega dela. V času množičnega priseljevanja je prišlek prišel v okolje, kjer so že bili njegovi domači ali vsaj rojaki, ki so mu - ali pa tudi ne - pomagali pri prvih korakih. Po petih letih bivanja v ZDA pa je že lahko zaprosil za ameriško državljanstvo, ko se je ponovno srečal z omejitvami, ki so nam znane že iz priseljenške zakonodaje. Vendar je to že druga zgodba.

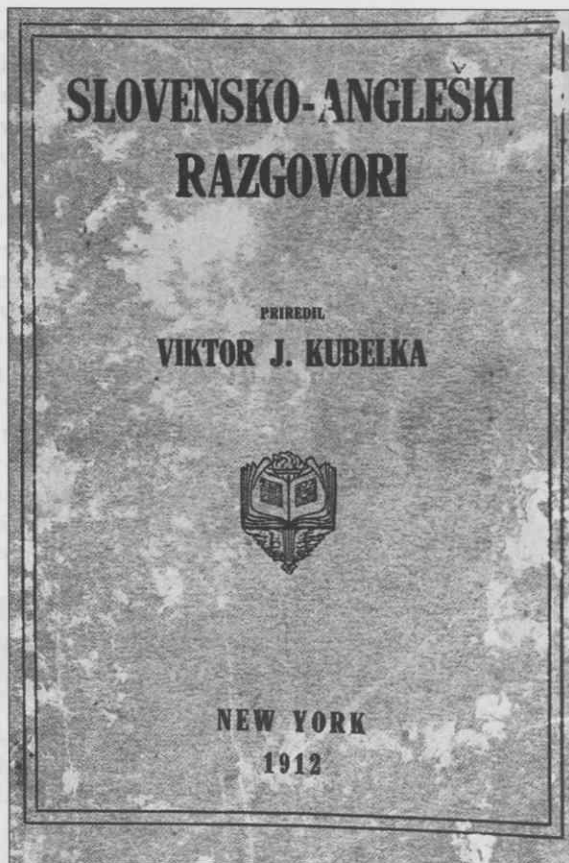
¹⁰⁰ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 14. 6. 1913.

¹⁰¹ J. Arnez, str. 12.

¹⁰² NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisniki 17. 8., 13. 10., in 10. 11. 1913.

¹⁰³ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 12. 1. 1914.

¹⁰⁴ NŠAL, DsvR, fasc. 7: Zapisnik 9. 4. 1914. To je tudi zadnji zapisnik v zvezku, ki ga hrani omenjeni arhiv v Ljubljani.

Znanje angleščine pri priseljencih ni bilo dobro, zato so jim predstavniki razni človekoljubnih organizacij na Ellis Islandu delili razne pripomočke za boljše sporazumevanje ob prihodu in prvih korakih v Ameriki. Med njimi je bila tudi brošurica Slovensko-angleški razgovori, ki jo je priredil Viktor J. Kubelka. Izšla je v New Yorku 1912. (Last avtorja.)

S U M M A R Y

Slovene Emigrants at the Doorstep of America

New York was an immigrant port. Through its immigrant centres Castle Garden and later Ellis Island the majority of Slovenes immigrated to the USA. If in the years 1892–1954 over 12 million people entered the USA through the immigrant hall on Ellis Island, analogously over 92.000 Slo-

NAVODILO

kako se postane državljan
Zjed. držav.

Ponatis iz Glas Naroda.

1908

Tiskala in izdala Slovenic Publ. Co.,
40 West St., New York.

"Navodila, kako se postane državljan Zjedinjenih držav" je ponatis iz Glasa naroda (1908). V njej je povzetek obstoječe priseljske zakonodaje in navodila o postopku za pridobitev ameriškega državljanstva. (Last avtorja.)

venes, which are three quarters of all Slovene immigrants to the USA, met the Isle of Tears. They were part of the Central-European emigrant wave from Austria-Hungary. If the share of immigrants from Austria-Hungary was in the years 1861–1870 only 0,33%, it increased to 24,4% in the years 1901–1910. We are speaking of a mass emigration that seized the Slovenes too and we limit it into the period between the eighties of the 19th century and World War I. Considering the American census 123.631 Slovenes of the first and 59.800 of the second generation, that is, in America born persons, lived in America in 1910. All those stated Slovene language as their mother tongue. In the same year 1,183.300 Slovenes were evidenced in Austria.

The quota limitation system in the USA (1921, 1924) nearly stopped new immigration of Slovenes from Yugoslavia. Together with Croats only 8623 persons immigrated to the USA up to World War II. Slovenes were at the time of mass emigration well acquainted with the American immigration law (for example 1892, 1903, 1907 etc.), particularly where it considered possibilities of employment in the USA. Thus various warnings and advises on the problematic were frequent in Slovene media, above all in catholic newspapers. Despite the restrictive immigration legislation the majority of immigrants did not take it into consideration as many of them were young, healthy and at their best of strength and certain they would not be rejected on Ellis Island. Reports on rejection of Slovenes are in Slovene newspapers very rare. When deciding to emigrate a more influential fact than various warnings was the economic and political crisis in the USA, because of which many temporarily returned to their homeland – until the situation across the Atlantic would settle down. The literacy test was introduced at the time (1917) when immigration to America was stopped because of the war. Illiteracy was among Slovenes undoubtedly lower than the one stated in American immigration data for the time 1901–1910 (24,1% illiterate among those coming from Austria–Hungary and in the group "Slovenes and Croats" as much as 34,5%). In Carniola, where mainly Slovenes lived, the degree of illiteracy was in 1910 only 12%. Carniola was also the province in the south part of Austria from where people emigrated most. However, the introduction of the quota system at the beginning of the twenties of this century stopped the immigration of Slovenes to the USA. What would happen if there were no quota limitations in America? I can repeat the thesis that emigration of Slovenes was always stopped by an outer reason and not by recognition of harmfulness of the process for the development and existence of the Slovene nation.

New York was for Slovenes always only a transitory city. Thus a big Slovene colony never existed there. Slovenes settled in a greater number – during the mentioned period – in Brooklyn in the district named Ridgewood, where Germans and people from the Kočevje region (Carniola) prevailed. The straw-hat factories were in the neighbourhood. Women, mainly from around Domžale in Carniola, were employed in them. (We will find detailed information on life of the New York Slovenes in a book by John Arnez: *Slovenes in New York*, Studia Slovenica, New York 1966). New York made great impression on the new coming Slovenes. Many wrote down their impressions, for example Franc Pirc, a missionary, who

wrote a poem in 1836 (he describes New York as a beautiful city, which people from the entire world "visit"), others in emigrant letters, travel-records (for example those by Jurij Trunk, a priest and traveller, written in 1909), newspaper reports etc. More or less the written impressions were mirroring response on the first contact with the authorities in the immigration centres Castle Garden (1855–1890) and Ellis Island (1892–1954). From these writings we conclude a greater benevolence for receiving immigrants during the activity of Castle Garden than Ellis Island. That is understandable, as we must connect the activity of both centres with the parallel and gradual introduction of the limitation immigrant law. A breath of relief came out from everyone who passed medical and other formalities on Ellis Island. When Jurij Trunk heard the shout: "All right!" he felt better and wrote on the event: "and only now I too can breathe the free American air."

New York was a big and dangerous city. The state, the Church and critical individuals warned newcomers about the dangerous in such a city. New York was also a city of contrasts. On the one hand the coming Slovenes were inspired by its greatness, vivacity, radiant cosmopolitanism and on the other repulsed by its constant dangerousness, all kinds of impostors. In the 19th century catholic priests (as well German) would help the newcomers and from 1908 on the Slovene Society of St. Rafael in New York. We place the society among those religious, ethic and philanthropic organisations, which helped the immigrants on Ellis Island and with their first steps in America. The soul of the society was a Slovene Franciscan Kazimir Zakrajšek, an immigrant missionary on Ellis Island. Until October 1911 the society intervened in over 700 cases and distributed over 15.000 dollars. The ones most needing help were given shelter in the Austrian home as a Slovene home – despite plans – was never built. They helped the coming Slovenes with advice, distributed catholic brochures and prints (for example the New York Ave Maria), for some they found jobs in town etc. Into the general context of a greater supervision of the American immigrant authorities over the activities of the charity organisations on Ellis Island (1907–1909) we may place the conflict between Kazimir Zakrajšek and the immigrant commissar W. Williams (1909). Some Slovene Franciscans in New York, for example Anzelm Murn, Ambrož Širca and others also helped Slovenes in need. On November 1st 1913 Uršula Zakrajšek became secretary of the society and representative on Ellis Island. Original records of the Society of St. Rafael in New York are kept at the Archiepiscopal archives in Ljubljana. As the

last session the meeting of the members on April 9th 1914 is stated. The society was not active as a charity organisation only but as well as a catholic organisation whose aim was to unite Slovene Catholics in the USA.

Slovene immigrants were at the beginning of the 20th century not an illiterate and unlearned crowd without basic knowledge about America. The myth of America as a Promised Land was with them surpassed. The majority who decided to travel across the Atlantic knew where they were going, even where they would employ although law from 1882 forbade that. The difference in payment for work was that attracting force, which convinced many work wanting and healthy Slovenes to seek a better life in America. Many critical thinking people in the homeland noticed the phenomena already during the emigration process. Thus all warnings about going abroad were uttered from the point of view of endangerment of a small nation. The endangerment was by opinions of many even bigger because the appetites for cultural and economic prevalence of Germans (north ethnic border in Carinthia and Styria) were growing. Events in the Balkans in years before the outbreak of World War I strengthened the notion of endangerment. As for emigration we may stress that neither hunger nor life without prospects were the reasons for going to America, but a wish for better money and better life, which only those who decided to leave their homeland could realise. Many thought they left only temporarily, but the majority stayed in America, which became their second and to their children their real homeland.

VIRI IN LITERATURA

- Ellis Island–Yesterday and Today (Poročilo Marian Schibsky 1935, vol. XII., št. 50 serija E: Poročilo št. 8).
- Ljubljanski škofijski list, 1913, št. XI/123, str. 137–142.
- Nadškofijski arhiv v Ljubljani (NŠAL), Kronika župnije Adlešiči, 1. zvezek, 1887–1904 (priloga).
- NŠAL, Družba sv. Rafaela (DsvR) fasc. 7: sejni zapisniki "Družbe sv. Rafaela v New Yorku za slovenske izseljence v Ameriki", 1908–14.
- Občinska uprava (Ljubljana) 1907, št. 17, št. 20; 1909, št. 15; 1911 št. 13.
- Slovenec (Ljubljana) 5. 2. 1881, št. 14; 5. 1. 1907, št. 4.
- Slovenski gospodar (Maribor) 22. 8. 1907, št. 41.
- Treasury Department. Immigration Laws and Regulations. April 25, 1983 (Washington: Government Printing Office; Treasury Department Document No 1600).
- Zgornja danica (Ljubljana) 20. 12. 1864, št. 36; 1. 4. 1865, št. 10; 10. 4. 1865, št. 11; 23. 9. 1870, št. 38; 18. 11. 1870, št. 46.
- Arnez, J. (1966): Slovenci v New Yorku. Studia Slovenica. New York.
- Bajec, J. (1980): Slovensko izseljensko časopisje. Slovenska matica. Ljubljana.
- Beard, Ch. in M. (1959): Zgodovina Združenih držav Amerike. Ljubljana.
- Bernard, W. S. (1998): Immigration – History of U. S. Policy. – The Immigrations Reader. America in a Multidisciplinary Perspective (Edited by David Jakobson), Blackwell Publishers.
- Drnovšek, M. (1998): Usodna privlačnost Amerike. Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom.– Založba Nova revija (zbirka Korenine). Ljubljana.
- Drnovšek, M. (1994): Množično izseljevanje in Slovenci. – 27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev. Zbornik. Ljubljana.
- Drnovšek, M. (1991): Pot slovenskih izseljencev na tuje. Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku 1880–1924. Založba Mladika Ljubljana.
- Friš, D. (1995): Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924. Mohorjeva družba, Celovec, Ljubljana, Dunaj.
- Kalc, A. (1992): Prekoceansko izseljevanje skozi Trst 1903–1914. – Zgodovinski časopis 46 (Ljubljana), št. 4, str. 479–496.
- Kolar, B. (1991): Cerkev in Slovenci po svetu.– Zgodovina cerkve na Slovenskem. Mohorjeva družba, Celje.
- Maire, C. (1992): Lettres d' Amerique. Editions Serpenoise, Metz.
- Trunk, J. (1909): Potopis III. V New Yorku. – Mir (Celovec), št. 42, str. 241–242; Potopis IV. Nekaj zanimivosti iz New Yorka. – Mir (Celovec), št. 43, str. 247–248.
- Unrau, H. D. (1994): Zur Geschichte von Ellis Island. – Hoffnung Amerika, Bremerhaven.
- Zakrajšek, K. (1938): Ustanovitev slovenske izseljenske zbornice. Izseljenski zbornik, Ljubljana.